

AŞEZAREA PREFEUDALĂ DE LA IZVOARE—BAHNA (II) CONTRIBUȚII LA ARHEOLOGIA EPOCII DE FORMARE A POPORULUI ROMÂN

de IOAN MITREA

Cercetările arheologice efectuate în anii 1971—1972, în aşezarea prefeudală de la Izvoare—Bahna, punctul „La pod la Härmăneşti“, au avut drept rezultat descoperirea a patru locuințe, cu un inventar relativ numeros și variat.

Analiza materialelor descoperite, în primele două campanii de cercetări arheologice, a permis atribuirea celor patru complexe de locuire și a așezării în genere, secolului al VIII-lea și primei jumătăți a secolului IX-lea¹.

Continuarea cercetărilor arheologice în cadrul a cinci campanii de săpături, între anii 1973—1977, a dus la descoperirea unei întinse așezări, cu numeroase complexe de locuire și anexe gospodărești².

Dacă cercetările efectuate în anii 1973—1975, spre latura de vest a așezării, au condus la descoperirea a trei noi locuințe ce aparțin așezării din epoca formării poporului român, în ultimele patru secțiuni, săpate în 1976, înspre aceeași latură de vest a așezării, nu s-a mai surprins vreun nou complex prefeudal. Această constatare ne-a determinat să apreciem că în această zonă se află limita de vest a așezării. Din campania anului 1976 săpăturile arheologice au continuat la nord de suprafața cercetată în anii anteriori, la cca. 150—200 m, într-o porțiune de teren, situată tot pe malul drept al pârâului Bârnișoara, acolo unde prin cercetările de suprafață, repetitive, s-au găsit deseori mici fragmente ceramice prefeudale. În această parte a așezării (notată sectorul B), prin secțiuni trasate pe direcția EV și dinspre partea de nord a terasei, spre latura de sud, respectiv spre zona cercetată în anii precedenți, s-au descoperit noi locuințe și anexe gospodărești. Subliniind faptul că cele două sectoare, fac parte din aceeași așezare, menționăm

1 Ioan Mitrea, *Carpica*, VI, 1973—1974, p. 55 și urm.

2 Referiri asupra descoperirilor de la Izvoare—Bahna s-au mai făcut și cu alte prilejuri. Astfel, asupra rezultatelor din anii 1971—1973 cf. I. Mitrea, *Crisia*, IV, 1974, p. 73 și urm.

că săpăturile din sectorul B al așezării, au confirmat observația făcută în sectorul A, și anume că așezarea prefeudală a cuprins în special buza terasei, pe o distanță de cca. 60—70 m de la margine.

De asemenea s-a observat că în amplasarea locuințelor, locuitorii așezării prefeudale, au ținut seama de configurația terenului, preferind apropierea de pîrul din marginea terasei, dar evitînd unele albieri și viroage ce favorizau formarea torenților din ploi și topirea zăpezilor, torenți ce le-ar fi primejduit adăposturile. Așa se explică probabil că în porțiunea de teren cercetată prin secțiunile XXX—XXXVI, unde configurația terenului se prezintă sub forma unei albieri, străbătută pe mijloc de o viroagă, nu s-au descoperit complexe de locuire sau anexe gospodărești.

Cercetările arheologice, în așezarea de la Izvoare — Bahna, din anii 1973—1977, au dus la descoperirea unor noi complexe ce pot fi datează în sec. VIII—IX, alături de care însă s-au descoperit și complexe aparținând unei faze mai vechi de locuire, ce poate fi atribuită secolelor VI—VII e.n. Așadar, cercetările din anii 1973—1977 au avut drept rezultat nu numai sporirea materialelor ce caracterizează așezarea din sec. VIII—IX, cunoscută prin săpăturile din 1971—1972, ci și delimitarea, în cuprinsul aceleiasi așezări, a unei faze mai vechi, din secolele VI—VII. Pe baza observațiilor stratigrafice și tipologice, s-a dovedit că peste urmele de locuire mai vechi din comuna primitivă (neolic tîrziu și La téne) în acest loc, deosebit de favorabil locuirii omenești, s-a dezvoltat o întinsă așezare, în epoca formării poporului român, ale cărei începuturi pot fi plasate în secolele VI—VII e.n. și în care viața același comunități, autohtone, a continuat, așa cum arată materialele arheologice descoperite, pînă în prima jumătate a sec. al IX-lea. Arheologic pot fi surprinse două faze în evoluția acestei așezări. O fază mai veche, corespunzînd sec. VI—VII, și o fază nouă aparținând sec. al VIII-lea cu prelungiri probabil pînă în sec. al IX-lea. Între cele două faze, există o continuitate de viață, doavadă prezența în aceleiasi locuințe uneori a materialelor caracteristice sfîrșitului primei faze și începutului celei de a doua faze de locuire. Aceste locuințe ar putea fi atribuite unei etape caracteristice sec. VII—VIII.

In cele ce urmează, pentru o mai bună sistematizare și încadrare cronologică, vom prezenta pe complexe și epoci descoperirile arheologice efectuate în așezarea de la Izvoare-Bahna, în anii 1973—1977.

A. Complexele din faza veche a așezării prefeudale (secolele VI—VII)

Locuința VI—1974. A fost descoperită în secțiunea a XVI-a, aproape de marginea de vest a așezării. Este un semibordei, de mici dimensiuni, avînd formă rectangulară în plan, colțurile rotunjite, laturile de 3,10×3,30 m, iar adîncimea gropii de maximum 0,70 m față de nivelul prefeudal de călcare (fig. 1/1). Pe latura de NV a avut un cuptor din lut, crujat la săpare, de formă circulară în plan, cu diametrul de 1,30 m și înălțimea bolții de coa. 0,30 m. Vatra cuptorului, ca și pereti, prezintau urme puternice de arsură, în grosime de 6—7 cm., ceea ce dove-

dește o folosire îndelungată. În umplutura acestei locuințe s-a găsit un inventar săracios. Această constatare, ca și faptul că nu s-au găsit urme care să indice o distrugere prin incendiu, ne face să apreciem că semibordeiul a fost părăsit de cei ce l-au folosit, fără a pleca probabil în altă parte, ci construindu-și o nouă locuință în cadrul aceleiași așezări; doavă existența unui nivel mai nou, ce aparține perioadei imediat următoare.

Inventar. S-au găsit cîteva fragmente ceramice, provenind de la vase borcan, de mici dimensiuni, lucrate cu mină. Buza acestor vase, era puțin arcuită (fig. 5/1—3) sau uneori aveau doar un inceput de buză, realizată prin tragerea în exterior, între degete, a gurii vasului, după modelare (fig. 5/2). S-a găsit și un ac de os (fig. 8/12; fig. 9/9).

Locuința VII—1975. Descoperită înspre marginea de SV a așezării, în secțiunea a XIX-a, este de tipul locuințelor mai mult adincite în pămînt, un bordei, de formă rectangulară, cu laturile de $3,80 \times 4,50$ m, colțurile rotunjite, adîncimea gropii bordeiului variind, în funcție de pantă terenului, între 0,75—0,95 m (fig. 1/2). La limita nivelului prefeudal de călcare, suprafața locuinței era de cca. 17,10 mp. În colțul de N al gropii bordeiului s-au găsit resturile prăbușite ale unui cuptor din pietre (bolovani de riu și piatră spartă). Pietrele de la baza cuptorului, fixate cu lut, delimitau o vatră, albiată cu 16—20 cm sub nivelul podelei, puternic arsă, de formă ovală, avînd gura orientată spre SV, respectiv spre mijlocul locuinței. Aproape de colțul de est al bordeiului s-a găsit un grup compact de pietre, fixate, fără urme intense de ardere, constituind probabil o vatră mică deschisă, folosită temporar.

Inventar. S-au găsit mai multe fragmente ceramice, majoritatea provenind din vase confectionate exclusiv cu mină. (fig. 6/4—5, 7; 7/1—2). Sunt fragmente din vase borcan, din pastă poroasă. Unele fragmente provin din borcane avînd gura tăiată drept, sau puțin trasă înăuntru, vase evident de factură slavă (fig. 6/6, 12; 7/3).

S-au găsit și cîteva fragmente de tipsii (fig. 6/9; 7/5, 22/22).

Din categoria ceramicii lucrate la roată, evident de tradiție autohtonă, menționăm un fund de vas și un fragment din corpul vasului, confectionat din pastă cu microprundișuri în compoziție (fig. 6/10). Alte obiecte: două fusaiole întregi de formă cilindrică (fig. 8/15—16), două fragmente de fusaiole (fig. 8/10, 14), și un fragment din lama unui cuțit (fig. 8/4).

Locuința VIII—1976. A fost descoperită înspre marginea de NE a suprafeței cercetate, în secțiunea a XXIII-a. Este un bordei de mici dimensiuni, cu laturile de $3,30 \times 3,00$ m, adîncimea gropii, ale cărei colțuri sunt rotunjite, variind între 0,65 și 1,05 m, în funcție de pantă terenului (fig. 1/3). În colțul de vest al gropii bordeiului s-a găsit o vatră deschisă din pietre. Vatra propriuzisă avea o formă aproape dreptunghiulară, colțurile rotunjite, fiind puțin albiată față de nivelul podelei și puternic arsă.

Pe suprafața podelei, bătătorită și nu lipită, s-au găsit mai multe pietre împrăștiate, provenind de la vatră, cărbuni și cîteva fragmente

ceramice. Sărăcia materialului aflat în groapa bordeiului, poate fi interpretată ca un indiciu, că această locuință a fost părăsită, împrejurare în care au fost ridicate probabil obiectele ce mai puteau fi folosite. *Inventar.* Materialul descoperit este săracios, constând din cîteva fragmente ceramice, aflate pe podea sau între pietrele vătri, ce provin din vase de tip borcan, de mici dimensiuni, lucrate cu mină, dintr-o pastă poroasă, cu cioburi în compoziție. Singurul ornament întlnit pe aceste fragmente ceramice, constă din alveole executate cu unghia, pe buza vasului înainte de ardere (fig. 6/1—2). Menționăm și un fragment ceramic, dintr-un vas lucrat la roată din pastă nisipoasă, ornamentat cu linii simple vălurite.

Locuința IX—1976. Este situată spre capătul dinspre vest al secțiunii a XXIV-a, fiind locuință cu dimensiunile cele mai mici, descoperită pînă acum în așezarea de la Izvoare-Bahna. Are laturile de cca. $2,00 \times 2,50$ m, groapa puțin săpată în pămînt, adîncimea acesteia, variind între $0,30—0,45$ m (fig. 1/4 ; 3/1). Mijlocul locuinței este mai adîncit, marginile dinspre laturile de nord și sud sint cîva mai înalte, formînd un fel de șavîte, cruce din pămîntul viu la săpatul gropii semibordeiului. Pe latura de vest, aproximativ pe mijloc, a fost construit un cupor din pămînt, în cea mai mare parte cruat la săpat, partea finală a boltii însă fiind probabil realizată din lut frâmînat. Cuporul, de mici dimensiuni, avea diametrul de $1,05$ m, bolta scundă, cu înălțimea maximă de cca. $0,25—0,30$ m, vatra fiind mai sus decît podeaua locuinței.

Pereții cuporului erau puternic arși, iar grosimea arsurii vătri era de $6—7$ cm. Gura cuporului orientată spre mijlocul locuinței, a fost întărită prin folosirea cîtorva bolovani mai mari. Cîteva pietre s-au găsit și în interiorul cuporului. La baza cuporului, lîngă peretele gropii semibordeiului, era o albiere de mici dimensiuni în care se trăgea cenușa și cărbunii.

Tot în fața cuporului, în partea mai adîncă a podelei, era o groapă lungă de cca. $0,75$ m, lată de $0,50$ m cu adîncimea maximă de $0,25$ m, folosită probabil pentru şezut.

Inventar: S-au găsit cîteva fragmente ceramice, provenind din vase borcan, lucrate cu mină, din pastă poroasă, cu cioburi în compoziție. Pe două fragmente de buză se află un decor format din alveole, imprimate cu unghia în pasta moale a vasului (fig. 6/3).

Locuința XII—1977. Surprinsă parțial în secțiunea a XXXVIII-a, această locuință de dimensiuni mari, se întinde pînă în secțiunea următoare, a XXXIX-a, ocupînd firește și spațiul dintre aceste două secțiuni. Este un bordei, cu laturile de cca. $4,00 \times 4,50$ m, de formă rectangulară în plan orizontal, avînd colțurile mult rotunjite, iar adîncimea părții săpate în pămînt, variind între $0,70—0,80$ m (fig. 2/1 ; 3/2).

In colțul de nord al bordeiului, la oarecare distanță de pereți, s-au păstrat „in situ” pietrele mari de la baza unui cupor din pietre (pietrar) ; restul bolovanilor fiind împrăștiați pe podea sau în umplutura de deasupra podelei. Pietrele, înfipite puțin în pămînt, delimitau o vată arsă

puternic (6—7 cm) și adincită cu 10—15 cm. față de podea. Printre pietrele prăbușite din bolta pietraru s-au găsit mai multe fragmente ceramice și cîteva bucăți dintr-o „vatră portativă“.

In colțul de est al bordeiului s-a găsit un cupor din lut, crutat la săpare, cu vatră în formă circulară, avînd diametrul de 0,85 m și gura orientată spre vest, respectiv spre interiorul locuinței. Vatră cupotorului din lut era mai jos decît nivelul podelei. Nu s-a putut determina cu exactitate înălțimea bolții cupotorului.

De-a lungul laturilor de vest și mai ales de est ale bordeiului s-au găsit mai multe bucăți de cărbuni proveniți din arderea unor bîrne și lătunoaie, folosite la susținerea pereților.

Inventar. În umplutura bordeiului, mai ales în zona pietraru și printre pietrele prăbușite ale acestuia, s-a găsit o mare cantitate de ceramică, (fig. 5/5, 7—9 ; 7/11—16).

Predomină ceramică lucrată ou mină (85%), majoritatea nedecorată (87%) sau ornamentată (13%) cu alveole și crestături pe buză (fig. 5/5, 8—9). Cu excepția unui fragment de tipsie, toate fragmentele ce provin din vase lucrate cu mină, sunt din vase de tip borcan, de dimensiuni mici și mijlocii, avînd gura mai largă decît fundul, buza mai mult sau mai puțin râsfrîntă. Fundurile vaselor lucrate cu mină, întotdeauna din pastă grosieră, cu cioburi în compoziție, de regulă sunt groase.

Ceramica lucrată la roată, reprezintă 15% din totalul ceramicăi aflate în această locuință. Printre pietrele prăbușite de la pietrar, în apropierea vetrici, s-au găsit trei fragmente ceramice, din pastă fină, cenușie, care provin dintr-un vas lucrat la roata rapidă, ceramică de evidentă tradiție Sintana de Mureș. Cîteva fragmente ceramice, aflate în umplutura gropii semibordeiului, provin din vase de tip borcan, lucrate la roata înceată, fiind decorate cu ornament din benzi de linii drepte sau valurite. Este posibil ca aceste cîteva fragmente, să fi fost antrenate în umplutura gropii bordeiului, după părăsirea acestuia, din nivelul mai nou al așezării prefeudale. Tot din lut, menționăm patru fragmente provenite din marginea unei „vatre portative“ (fig. 22/12) cu pereții groși de cca. 4,5 cm. Aceste bucăți de vatră portativă s-au găsit printre bolovanii răvășiți, proveniți de la pietrar.

Alte obiecte de inventar: un virf de săgeată din fier cu trei aripioare (fig. 8/2 ; 9/1), o verigă rotundă din fier, provenind de la o cataramă (fig. 8/7 ; 9/8), un fragment dintr-o altă cataramă din fier (fig. 8/8 ; 9/5), o jumătate dintr-o fusaiolă (fig. 8/13 ; 9/10) și două împungătoare din os, fragmentare (fig. 8/9, 11).

Locuința XIII—1977. Groapa acestei locuințe a fost atinsă parțial în secțiunea a XXXVII-a. Este de tipul locuințelor puțin adincite în pămînt, între 0,34—0,42 m, un semibordei deci, cu laturile de 3,55 × 3,10 m (fig. 2/2). Colțul de nord al semibordeiului suprapune umplutura unei gropi La tene. In colțul de sud al semibordeiului s-au păstrat cîteva pietre ce delimitau o vatră deschisă de mici dimensiuni. Pe vatră s-au găsit cîteva fragmente ceramice.

Inventar: În umplutură și mai ales pe podea s-au găsit 12 fragmente ceramice. Dintre acestea, 8 fragmente, găsite pe podea, mai ales printre pietrele de la vatră, provin din vase de tip bocan, lucrate cu mîna; un fragment fiind decorat cu alveole pe buză (fig. 7/7).

ACESTE fragmente ceramice, asigură încadrarea locuinței în prima fază a așezării prefeudale de la Izvoare—Bahna. În partea de sus a umpluturii, s-au găsit trei fragmente ceramice lucrate la roata înceată, cu decor de linii vălurite (fig. 5/4, 6 ; 7/4), sau benzi de linii drepte, fragmente antrenate probabil încă din vechime, din nivelul mai nou al așezării.

Tot în partea de sus a umpluturii, respectiv la limita nivelului de călcare din epoca prefeudală, s-a găsit un fragment ceramic cenușiu ce provine dintr-un vas lăuat la roata rapidă, din pastă fină, prezentând ca decor două striuri drepte, orizontale (fig. 7/9).

Alături de ceramică, în groapa semibordeiului s-au găsit și cîteva obiecte din fier și anume: un cuțit întreg, aflat pe podea (fig. 8/3 ; 9/3), un fragment de cuțit găsit în umplutură, precum și o psalie (fig. 8/5 ; 9/6).

Vetre în aer liber.

Vatra nr. 1—1975. Înspre capătul de NV al secțiunii a XIX-a la 0,50 m față de nivelul actual de călcare s-a găsit o vatră simplă, în aer liber. Între pietrele de la vatră, ale cărei dimensiuni nu depășeau $0,32 \times 0,37$ m, și în apropierea acestora, s-au găsit cîteva fragmente ceramice lucrate cu mîna. Un fragment era ornamentat cu alveole pe buză.

Vatra nr. 2—1976. În mijlocul secțiunii a XXIX-a, spre capătul de vest, la limita nivelului prefeudal de calcare, se află un grup de 12 pietre, cărbuni, care constituiau o vatră temporară, în aer liber. Dimensiunile acestei vetre, de formă aproximativ circulară, erau de cca. $0,30 \times 0,35$ m. S-a găsit un fund de vas și un fragment de tipsie.

Vatra nr. 4—1977. Aproximativ la jumătatea secțiunii a XLII-a, spre latura de NV, la 0,50 m față de nivelul actual de calcare, s-a găsit o vatră lutuită, de formă aproximativ ovală, grosimea arsurii fiind de 10—12 cm. S-au găsit 3 fragmente ceramice prefeudale.

Vatra nr. 5—1977. Tot în secțiunea a XLII-a, la cca. 22 m vest de vatra nr. 4, s-a găsit o vatră, din pietre, de formă aproximativ circulară, cu diametrul de $0,50 \times 0,55$ m. Vatra a fost realizată la nivelul prefeudal de călcare, fiind albiată față de acesta cu 10—12 cm. Pe vatră, printre pietre și în jurul vetreriei, s-au găsit cîteva fragmente ceramice prefeudale.

Între pietrele de la vatră s-a găsit și o limbă de cuțit (fig. 9/4).

Vatra nr. 6—1977. În aceeași secțiune a XLII-a, la 3 m vest de vatra nr. 5, s-a dezvelit o vatră, făcută tot din cîteva pietre, cu puține urme de arsură. Realizată tot la nivelul prefeudal de călcare, cu dimensiunile de cca. $0,40 \times 0,30$ m, această vatră a fost puțin folosită. S-au găsit trei fragmente ceramice: un fragment din fundul unui vas lucrat cu mîna, un fragment mic cu alveole pe buză și un fragment de tipsie.

Toate aceste vetră, construite în aer liber, erau folosite pentru nevoi gospodărești, cu predilecție în timpul verii, aşa cum se obișnuia în mediul sătesc pînă aproape în zilele noastre.

B. Complexele din faza mai nouă a așezării prefeudale — secolele VIII—IX

Locuința V—1973. Este un bordei de formă rectangulară în plan, avînd colțurile rotunjite, cu laturile de $4,80 \times 5,00$ m, adincimea gropii variind între 0,90—1,10 m, față de nivelul vechi de călcare (fig. 4/1). La colțurile bordeiului s-au surprins gropi în care au fost însipți stilpi ce susțineau pereții și acoperișul. În colțul de nord al gropii bordeiului, la mică distanță de pereți, a fost un cuptor din piatră spartă și bolovani de rîu, fixați cu lut. Vatra, ca și pietrele de la bază, prezintau urme puternice de arsură, ceea ce indică o folosire îndelungată a cuptorului.

In pămîntul din umplutura gropii bordeiului s-au găsit bucăți de lipitură (cu urme de ardere), de la pereții locuinței, iar înspre latura de vest mulți cărbuni și resturi de birne carbonizate. Pe baza acestor indicii se poate aprecia că această locuință a fost distrusă printr-un incendiu. Pentru această încheiere pledează și mareea cantitate de material desco- perită în groapa bordeiului care, în cazul unei părâsiri în condiții normale a locuinței, ar fi fost luat de posesori, aşa cum s-a constatat în alte numeroase cazuri. Cind vorbim de o mare cantitate de material, avem în vedere nu numai ceramica, ci mai ales unele obiecte mai greu de procurat sau executat și care mai puteau fi folosite (cuțite din fier, împungătoare din os, fusaiole).

Inventar. În umplutură, dar mai ales pe podeaua locuinței, s-a găsit o mare cantitate de ceramică, lucrată cu mină și la roată. Raportul dintre cele două categorii ceramice este de 47% ceramică lucrată exclusiv cu mină și 53% ceranică lucrată la roată.

Ceramica lucrată cu mină este reprezentată prin fragmente proveniente de la vase borcan, de diferite mărimi, lucrate dintr-o pastă poroasă cu cioburi în compoziție și mai rar cu microprundișuri. Aceste vase, au gura mai largă decât fundul, care este mai gros decât pereții vasului, buza mai mult sau mai puțin răsfrîntă (fig. 11/3, 5, 6, 15, 19). Pe vasele lucrate cu mină se întâlnesc mai des un ornament din alveole și crestături (fig. 11/3, 5, 15, 19), rareori se găsesc alveole și pe corpul vasului, sau decor din linii incizate drepte și vălurite.

Tot lucrate cu mină au fost și castroanele cu pereții groși, reprezentate prin mai multe fragmente. Cîteva fragmente indică un castron de formă tronconică, decorat cu striuri neregulate (fig. 11/18).

Ceramica lucrată la roată este reprezentată de numeroase fragmente, din care prin întregire s-au obținut părți mai mari de vase. Unele vase par a fi fost lucrate la o roată cu turărie lentă, dintr-o pastă în care predomină ca degresant în compoziție cioburile pisate și sporadic microprundișuri (fig. 11/4, 11). E posibil ca în acest caz să avem de-a face cu vase confecționate cu mină și doar îndreptate la roată.

Majoritatea vaselor lucrate la roată, au fost confectionate dintr-o pastă cu nisip și microprundișuri în compoziție, fiind realizate la o roată cu turație medie (fig. 11/1—2, 10, 12, 16—18; 16/7).

Vasele lucrate la roata cu turație medie, dintr-o pastă cu nisip și în special ou microprundișuri în compoziție, ca și eventual vasele, în număr mai mic e drept, lucrate la roată cu turație lentă, dintr-o pastă cu cioburi în compoziție, sănt de forma borcanelor de dimensiuni mici și mijlocii, cu pereții și fundurile mai subțiri decit în cazul vaselor executate exclusiv cu mîna și au buza râsfrîntă (fig. 11/1—2; 16/7). Ceramica lucrată la roata cu turație lentă și medie, a fost ornamentată în totalitate, cu motive formate din benzi de linii drepte sau vâlurite, adîncite în pasta moale a vasului, înainte de ardere (fig. 11/1, 2, 4, 7, 8—14, 16—17).

Cîteva fragmente, aparțin speciei ceramice cenușii, lucrate dintr-o pastă de bună calitate, cu nisip în compoziție. Aceste vase au fost confectionate la o roată cu turație rapidă.

În afară de ceramică s-au mai găsit 27 împungătoare de os finisate sau indicind un început de finisare (fig. 18/1—13; 19/1—14), un fragment dintr-o piatră cu urme adinci de la ascuțirea împungătoarelor (fig. 19/15), trei fusaiole (fig. 21/8—10) dintre care una ornamentată cu cercuri paralele incizate (fig. 20/12, 21/9). Mai menționăm cîteva obiecte din fier și anume fragmente de lame de cuțit precum și un cuțit (pumnal ?), aproape întreg, de o formă mai rar întîlnită (fig. 20/1; 21/1). Cuțitul—pumnal are minerul în secțiune dreptunghiulară, lama cu un tăiș, iar partea finală a mineralului desfăcută și arcuită, formînd două cîrlige (amintind de pumnalele scitice cu antene !).

Locuința X—1976. A fost descoperită aproape de capătul vestic al secțiunii a XXVI-a. Este un semibordei, de formă aproape pătrată în plan, cu laturile de cca. $4,00 \times 4,20$ m, avînd colțurile mult rotunjite, adîncimea părții săpate în pămînt variind între 0,65—0,75 m (fig. 4/2). Probabil că pe latura de est, aproximativ pe mijloc, unde s-a surprins un mic prag, s-a aflat intrarea în locuință. Spre colțul de nord al gropii semibordeiului, la cca. 0,70 m. de pereți, a fost un cupitor din piatră spartă și bolovani de rîu fixați cu lut din care s-a păstrat vatra, arsă pe o adîncime de 5—6 cm., construită la nivelul podelei, avînd o formă dreptunghiulară, cu dimensiunile de cca. $0,90 \times 0,60$ m și delimitată fiind de un paviment din pietre, dintre care unele înfîpte bine în pămîntul viu al podelei. Marea majoritate a bolovanilor de la pietrar s-au găsit împăraștați în jurul vîtrei. Podeaua locuinței a fost doar bătătorită și nu lutuită.

Inventar. S-a găsit un inventar bogat și variat. Menționăm în primul rînd o mare cantitate de ceramică. Unele fragmente provin din vase de tip borcan, cu fundul gros, corpul ovoidal, buza râsfrîntă, lucrate cu mîna dintr-o pastă cu cioburi în compoziție. Din această categorie s-a găsit un vas spart în mijlocul locuinței (fig. 13/2) precum și unul aflat printre bolovanii împăraștați de la pietrar, în apropiere de vatră (fig. 13/1). Alte numeroase fragmente, provin din vase ce nu s-au putut întregi. Vasele borcan lucrate cu mîna sint uneori ornamentate pe buză cu

alveole sau crestături (fig. 12/2 ; 13/1, 2). Tot cu mîna au fost lucrate și tipsiile, din care s-au găsit mai multe fragmente.

Unele tipsii au marginea aproape dreaptă, de cele mai multe ori însă fiind râsfrîntă sau arcuită. Buza tipsiilor este deseori groasă rotunjită și mai rar mult subțiată.

Numeroase fragmente ceramice provin din vase borcan lucrate la roata înceată, (fig. 12/9), (unele probabil luorate cu mîna și doar îndrepătate la roată), sau la roata cu turație medie, dintr-o pastă mai bună. Aceste vase au fost ornamentate cu striuri drepte sau cu benzi de linii drepte alternând cu benzi de linii vâlurite, (fig. 12/1—3 ; 13/3, 5, 7). În umplutura gropii semibordeiului sau pe podea, s-au mai găsit două fusaiole (fig. 20/11), trei împungătoare din os (fig. 20/7, 9, 10) și cîteva bucăți de zgrău. *Locuința XI—1976*. A fost surprinsă în secțiunile XXVI și XXVII, și este de tipul locuințelor de suprafață, apărînd sub forma unei „platforme“ pe care s-au găsit fragmente de chirpic, pietre, cărbuni, cenușă și fragmente ceramice. Suprafața ce indică conturul locuinței se înscrie într-o formă aproximativ rectangulară (fig. 4/3).

Podeaua locuinței, bătătorită, se află la nivelul prefeudal de călcare. În colțul de nord al locuinței de suprafață s-au găsit resturile unei vete simple, deschise, realizată din lespezi și piatră spartă.

Paramentul din pietre, înconjura o vatră de formă aproape ovală, avînd gura spre mijlocul încăperii.

Inventar. În suprafață ocupată de locuință, s-au găsit mai multe fragmente ceramice. Cîteva fragmente provin din vase borcan, lucrate cu mîna, fiind ornamentate cu alveole pe buză (fig. 12/5, 7—8). Cele mai multe fragmente ceramice provin din vase lucrate la roată.

Din această categorie, majoritatea vaselor au fost lucrate la roata înceată sau cu turație medie, din pastă cu microprundișuri în compoziție, fiind decorate cu striuri drepte, sau benzi de striuri drepte și vâlurite (fig. 12/6). Două fragmente de buză sunt ornamentate atît în exterior, cît și pe față interioară.

Din vase lucrate la roata rapidă din pastă fină cenușie s-au găsit două fragmente ceramice (fig. 12/4).

Pe podea s-a găsit un împungător de os (fig. 20/8) și o fusaiolă. *Locuința XIV—1977*. Surprinsă în secțiunea a XL-a, la sud-est de L 13, are aproape forma unui trapez cu laturile mari de cca. 4,50 și 4,00 m, iar cele scurte de cca. 3,50 și respectiv 3,25 m, avînd colturile mult rotunjite, adîncimea părții săpate în pămînt variind între 0,80—1,05 m (fig. 4/4).

În colțul de nord al bordeiului s-a descoperit un pietrar, cu marginea de est lipită de peretele locuinței și gura orientată spre sud-est. Bolovanii mari de la baza pietrului, fixați cu lut și înfipăti parțial în pămînt, înconjura o vatră ovală, puțin adîncită în pămînt față de podea și puternic arsă. Printre pietrele răspindite prin dărîmarea pietrului s-au găsit trei fragmente dintr-o „vatră portativă“.

Inventar. S-au găsit 179 fragmente ceramice, care provin de la vase lucrate cu mîna (73,3%), la roata înceată (13,8%) sau la roata rapidă (12,9%).

Fragmentele ceramice cele mai numeroase, provin din vase borcan, de mărime mică, mijlocie și mai rar mari, lucrate cu mîna, dintr-o pastă cu cioburi în compoziție și foarte rar microprundișuri (care pot fi și din compoziția naturală a lutului folosit pentru vase).

Fundurile acestor vase, și uneori și pereții, sunt mult îngroșate (fig. 15/14 ; 17/6 ; 7). Borcanele lucrate cu mîna au fost în majoritatea cazurilor ornamentate pe buză cu alveole sau crestături (fig. 14/1, 2, 5 ; 15/2, 3, 10).

Tot din categoria vaselor lucrate cu mîna fac parte și tipsile, din care s-au descoperit mai multe fragmente (5,3% din totalul ceramicii din această locuință) (fig. 14/9, 11 ; 15/9 ; 17/14 ; 22/11, 20, 21). Cîteva fragmente provineau din aceeași tipsie care s-a întregit (fig. 15/9 ; 22/11).

Din pastă poroasă, grosolană, avînd în compoziție cioburi dar probabil și paie, a fost lucrată o „vatră portativă“, folosită la prăjitorul boabelor, din care s-au găsit trei fragmente de margine, cu pereții groși (fig. 15/12 ; 22/23).

Dintr-o pastă mai bună cu microprundișuri în compoziție și foarte rar și cu cioburi pisate, s-au lucrat la roata înceată sau cu turație medie vase borcan, de mărime mijlocie, ou umerii conturați, buza râsfrîntă, fiind ornamentate cu striuri drepte, simple sau în benzi, precum și cu benzi de striuri drepte alternând cu cele din linii vălurite (fig. 14/8, 10, 11 ; 15/7 ; 16/2, 4, 5).

S-au găsit și fragmente ceramice, care provin din vase lucrate la roata rapidă, dintr-o pastă fină cenușie, avînd în compoziție nisip și fiind decorate în majoritatea cazurilor cu striuri drepte (fig. 14/3—4 ; 15/8, 11 ; 16/6, 8), și mai rar cu linii drepte și vălurite (fig. 14/12).

Alte obiecte de inventar : un cuțit fragmentar din fier, un alt obiect din fier, de forma unui belciug (fig. 20/2 ; 21/3), trei împungătoare din os (fig. 20/4—6) precum și o piatră de ascuțit împungătoare, avînd două jgheaburi de forma vîrfurilor acestor împungătoare (fig. 20/13).

Vetre în aer liber.

Vatra nr. 3—1977. În secțiunea a XXXVIII-a, aproape de capătul de est, s-a găsit o vatră în groapă de formă aproximativ circulară în plan, cu diametrul de cca. 0,60 m și adincă de 0,30—0,35 m, față de nivelul prefeudal de călcare. În groapă, aproape de suprafață, s-au găsit cîteva fragmente ceramice, dintre care unul cu crestături pe buză, un mic fragment dintr-o tipsie și un fragment cu decor format din linii drepte și linii vălurite. Pe fundul gropii s-au găsit cîteva pietre și cenușă. Asemenea vetre în groapă, pentru a proteja focul împotriva curentilor puternici,

sînt cunoscute în epoca prefeudală (de exemplu la Dridu), fiind folosite la sate, vara, pînă aproape în zilele noastre.

Alte obiecte de inventar descoperite în stratul prefeudal

Majoritatea materialelor arheologice descoperite în așezarea de la Izvoare—Bahna s-au găsit în locuințe sau în celelalte anexe gospodărești. În stratul prefeudal, în afara complexelor de locuire, s-au găsit foarte puține materiale. Sporadic au apărut fragmente ceramice și unele obiecte.

Obiectele găsite în stratul prefeudal de cultură sunt :

In S XVII—1974, două cuțite din fier (fig. 10/3, 12) și o fusaiolă (fig. 10/15, 16).

In SXXII—1976, un fragment dintr-o seceră.

In SXXIII—1976, s-a găsit o fusaiolă întreagă și două fragmente dintr-o fusaiolă bitronconică.

In SXXV—1976, în stratul prefeudal de cultură s-a găsit un inel, dintr-o panglică de bronz, cu capetele desfăcute (fig. 10/2 ; 21/2).

In SXXVI—1976, împreună cu fragmente ceramice caracteristice sec. VII—VIII, s-a găsit un cuțit din fier.

In SXXXII—1976, o fusaiolă cilindrică și un vîrf de cuțit.

In SXXXVI—1977, s-a găsit o fusaiolă.

In SXXXVII—1977, un cuțit din fier curbat (cosor) (fig. 8/6 ; 9/7).

In SXL—1977, două cuțite din fier, fragmentare (fig. 10/4, 5).

In SXLII—1977, s-a găsit o jumătate dintr-o piatră circulară de ascuțit, care e posibil să aparțină nivelului prefeudal.

In SXLIV—1977, o dăltiță din fier, care a fost probabil fixată într-un miner de lemn (fig. 10/10).

In SXLVI—1977, s-a găsit un vîrf de săgeată din fier, aparținind tipului cu trei aripiioare (fig. 8/1 ; 9/2), o fusaiolă (fig. 21/6), și un obiect din fier (fig. 21/5).

C. Incadrarea cronologică și culturală a descoperirilor din faza veche de locuire

Complexele și materialele arheologice, atribuite fazei vechi, din așezarea prefeudală de la Izvoare—Bahna, își găsesc analogii într-o serie largă de descoperiri din sec. VI—VII de pe teritoriul Moldovei și al României în general ; unele elemente întîlnindu-se și în ansamblurile arheologice din aceeași epocă din U.R.S.S. sau Bulgaria.

Locuințele descoperite la Izvoare—Bahna, fie că e vorba de bordeie sau semibordeie, avind în interior vître simple, pietrare sau cuptoare, din lut crujat, sint asemănătoare ca formă, dimensiuni și alte detalii, cu locuințele descoperite la Șipot-Suceava³, Botoșana⁴, Curtea Domnească—

³ M. D. Matei și colectiv, *Materiale*. IX, 1970, p. 381—382.

⁴ Dan Gh. Teodor, *Carpica*, II, 1969, p. 261—264, cf. referinile la Botoșana : idem, *MemAntiq*, I, 1969, p. 187, fig. 4 ; p. 188, fig. 5.

Bacău⁵, Davideni⁶ în Moldova, sau la Budureasca⁷ și Dulceanca⁸, în Muntenia.

În locuințe, pe vetele în aer liber ca și în stratul prefeudal, inventarul cel mai numeros îl constituie ceramica. Predomină ceramica lucrată cu mîna din pastă cu cioburi în compoziție. Din această pastă s-au confectionat borcane de diferite mărimi, cu fundul și pereții groși (fig. 6/5 ; 7/2). Marea majoritate a vaselor borcan luate cu mîna sunt de tradiție autohtonă. Sporadic s-au găsit și fragmente ceramice care provin din vase borcan, având gura tăiată drept sau cu un început de buză, profilul deosebit față de al borcanelor de tradiție locală, categorie ce poate fi pusă în legătură cu ceramica slavă arhaică⁹ (fig. 5/1, 2 ; 6/6, 12 ; 7/3).

Din aceeași pastă grosieră, au fost luate și tipsii circulare, care sunt aproximativ de mărime egală, diferențiindu-se doar prin profilul marginii (fig. 6/9 ; 7/5).

Ceramica lucrată cu mîna, în cea mai mare parte este neornamentată (cca. 87%). La unele vase, pe buză a fost realizat un decor format din alveole, (fig. 5/5, 8, 9 ; 7/11, 14) sau crestături (fig. 7/12, 13, 15, 16).

Vase borcan, luate cu mîna, de tipul celor de la Izvoare—Bahna, au fost găsite la Șipot—Suceava¹⁰, Bacău — Curtea Domnească¹¹, Botoșana¹², Cucorăni¹³, etc. în Moldova; sau la Dulceanca¹⁴, Budureasca¹⁵, Ciurel¹⁶, în Muntenia, precum și la Cernat și Poian¹⁷ în sud-estul Transilvaniei.

Și ceramica lucrată la roată, dintr-o pastă bună cu nisip și microprundișuri în compoziție din care s-au confectionat vase-borcan, ornamentate cu striuri drepte sau cu linii în val, (fig. 5/4, 6 ; 7/9) își găsește

5 I. Mitrea și Al. Artimon, *Carpica*, IV, 1971, p. 225—239 ; I. Mitrea, *MemAntiq.*, II, 1970, p. 355, p. 360.

6 I. Mitrea, *Studii și cercetări științifice*, seria istorie-filologie, Bacău, 1972, p. 6—7.

7 V. Teodorescu, *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 488—489.

8 Suzana Dolinescu—Ferche, *Așezări din secolele III și VI e.n. în sud-vestul Munteniei. Cercetările de la Dulceanca*. Ed. Acad. R.S.R.. București, 1974, p. 63—90.

9 Dan Gh. Teodor, *Balcano-Slavica*. Prilep—Belgrad, 1972, 1. p. 31, fig. 2/1—9 : p. 32, fig. 3/1—9 ; p. 33, fig. 4/1—11.

I. A. Rafalovici, *Slaviane VI—IX vekov v Moldavii*, Chișinău, 1972, p. 137, fig. 23/1, 2, 4, 9 ;

10 Mircea D. Matei, *SCIV*, X, 1959, 2, p. 412.

11 I. Mitrea și Al. Artimon, *Carpica*, IV, 1971, p. 242—244 ; I. Mitrea, *MemAntiq.*, II, 1970, p. 356—357 ; p. 362

12 Dan Gh. Teodor, *MemAntiq.*, I, 1969, p. 193, fig. 9/1—4.

13 Silvia Teodor, *ArhMold.*, VIII, 1975, fig. 59/1 ; fig. 60/12, 16 ; fig. 61/5.

14 Suzana Dolinescu—Ferche, *op. cit.*, p. 90—91.

15 V. Teodorescu, *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 490—496.

16 Seb. Morintz, P. Roman, Dinu V. Rosetti. *Materiale*, VIII, 1962. p. 764, fig. 3/1—4 ; p. 767.

17 Zoltan Székely, *Aluta*, 1971, p. 130, fig. 1/2—6.

apropiate analogii mai ales în descoperirile de la Davideni¹⁸, Dulceanca¹⁹, Budureasca²⁰, Cernăt și Poian²¹.

Ceramica din nivelul vechi de la Izvoare—Bahna, mai ales cea lucrată cu mîna, are numeroase asemănări cu ceramica descoperită în multe stațiuni arheologice din R.S.S. Moldovenească²², dintre care menționăm Siliște²³, Hanska²⁴ și Mălăești²⁵, toate dateate în secolele VI—VII e.n.

Alături de ceramică, în complexele din nivelul vechi al aşezării de la Izvoare—Bahna, s-au găsit și alte obiecte de inventar din lut, os și fier.

Din categoria obiectelor de lut menționăm fusaiolele, în majoritate bitronconice (fig. 10/13—14), dar și cilindrice (fig. 8/15, 16), cu analogii în toate aşezările dateate în secolele VI—VII e.n. Din os, amintim în primul rînd împungătoarele (fig. 8/9, 11), confectionate din tibii de oaie sau de ciine și foarte rar din alte oase. În aşezarea de la Izvoare—Bahna împungătoarele de os sunt foarte numeroase în locuințele din sec. VIII—IX.

In locuința a VI-a s-a găsit un ac din os, (fig. 8/12 ; 9/9) de tipul celor de la Șipot—Suceava²⁶, Bacău—Curtea Domnească²⁷ din Moldova sau a celor din R.S.S. Moldovenească²⁸. Menționăm că în regiunea subcarpatică a Moldovei, asemenea obiecte apar și în complexele de tip carpic din sec. II—III e.n.²⁹.

In complexele de locuire din nivelul vechi al aşezării prefeudale s-au găsit mai multe cuțite din fier (fig. 8/3—4 ; 9/4, 12, 13) de tipul celor cunoscute în toate aşezările din această vreme³⁰.

Dintre obiectele din fier, cu importanță pentru încadrarea cronologică a nivelului vechi din aşezarea prefeudală de la Izvoare—Bahna, menționăm aflarea în L₁₂ și S₄₀ a două săgeți cu trei aripioare (muchii) (fig. 8/1, 2, ; 9/1, 2). Săgețile de la Izvoare—Bahna sint de tipul celor

18 I. Mitrea, *MemAntiq*, VI—VII, 1974—1975 (sub tipar).

19 Suzana Dolinescu—Ferche, *op. cit.*, fig. 60/1—3 ; p. 75, fig. 69/3.

20 V. Teodorescu, *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 489 și p. 491—496.

21 Zoltan Székely, *Alata*, 1971, p. 130, fig. 1/1 ; p. 131.

22 E. A. Rikman, I. A. Rafalovici, I. G. Hîncu, *Ocerki istorii culturii Moldavii*, Chișinău, 1971, p. 87, fig. 13/5—9 ; p. 91, fig. 15/1—4 ; p. 93, fig. 16/1—9 ; I. A. Rafalovici, *op. cit.*, p. 135—153.

23 I. A. Rafalovici, *Iugo-vostocinaia Europa. v srednie veka*, I, Chișinău, 1972, p. 13, fig. 1/1.

24 *Ibidem*, p. 13, fig. 1/2.

25 P. P. Birnea, V. A. Dergacev, *Materiali i issledovania po arheologii i etnografiji Moldavskoi S.S.R.*, Chișinău, 1964, p. 224, fig. 4 ; p. 228.

26 Dan Gh. Teodor, *MemAntiq*, I, 1969, p. 203, fig. 17/1, 2.

27 I. Mitrea și Al. Artimon, *Carpica*, IV, 1971, p. 239 ; p. 242, fig. 13/4.

28 I. A. Rafalovici, V. L. Lăpușnean, *Arheologiceskie issledovania v Moldavii*, Chișinău 1974, p. 131, fig. 9/3, 9, 10.

29 Gh. Bichir, *Cultura carpică*, Ed. Acad. R.S.R., 1973, p. 99 ; p. 380, pl. CLXIV/13.

30 Dan Gh. Teodor, *MemAntiq*, I, 1969, p. 201, fig. 15/6 ; p. 203, fig. 17/9, 10 ; V. Teodorescu, *SCIV*, 15, 1964, 4, p. 489 ; Margareta Constantiniu, *SCIV*, 17, 1966, 4, p. 668.

descoperite la Histria³¹, în săpăturile din 1914—1942; la Davideni³² în Moldova; la Filiaș³³ în S—E Transilvaniei; la Orlea și Padea în Oltenia³⁴, sau la Kobusca—veche³⁵ și în alte locuri din R.S.S. Moldovenească³⁶; în complexe ce datează din secolele VI—VII. Tot nivelului vechi îi aparține și un cuțit — „cosor“ (fig. 8/6 ; 9/7) cu analogii în complexele de tip Ipotești—Cindești³⁷. Dintre obiectele din fier mai menționăm două cătărămi, una rotundă, întreagă (fig. 8/7 ; 9/8) și alta dreptunghiulară fragmentară, (fig. 8/8 ; 9/5); precum și o psalie ce aparține tot nivelului vechi prefeudal (a fost găsită în umplutura locuinței XIII), (fig. 8/5 ; 9/6). O piesă asemănătoare a fost descoperită la Hanska I în R.S.S. Moldovenească³⁸, în așezarea din sec. VI—VII.

Inoadrarea cronologică a materialelor arheologice din nivelul vechi al așezării prefeudale de la Izvoare—Bahna (pe baza analogiilor privind ceramica, obiectele din lut, os și fier) permite atribuirea acestui nivel secolelor VI—VII e.n. În marea lor majoritate aceste materiale sunt de tradiție și de factură autohtonă. După cum s-a mai menționat, în unele complexe, alături de materialele de factură autohtonă, a fost găsită și o anume categorie de ceramică ce poate fi pusă în legătură cu ceramica slavă, arhaică și implicit cu prezența unor grupuri de slavi în această zonă a Moldovei. Caracteristicile ceramicii slave din așezarea de la Izvoare—Bahna, ne determină să o atribuim celei de-a doua jumătăți a sec. al VI-lea și sec. al VII-lea.

Această constatare, vine să argumenteze cu noi dovezi, teza conform căreia „o așezare în masă a slavilor la noi nu a fost posibilă decât începând cu a doua jumătate a veacului al VI-lea e.n.“³⁹.

Subliniind faptul, confirmat și prin descoperirile de la Izvoare—Bahna, că nicăieri în spațiul Moldovei, ca și al regiunilor extra-carpatică ale României în general, nu avem așezări curat slave⁴⁰, reținem și constatarea pusă în evientă de cercetările de la Izvoare—Bahna, că în esență aspectul arheologic din această așezare este autohton. Fondul autohton din sec. VI—VII stă la baza culturii din etapa următoare, concretizată la Izvoare—Bahna, în existența unui nivel cultural mai nou, aparținând sec. VIII—IX.

31 Aurelian Petre, *Dacia, N.S.*, VII, 1963, p. 322, fig. 3.

32 I. Mitrea, *MemAntiq*, VI—VII, 1974—1975 (sub tipar).

33 Z. Székely, *Aluta*, VI—VII, 1974—1975, p. 45.

34 O. Toropu, *Romanitatea tîrzie și străromânii în Dacia Traiană sud-carpatică (secolele III—XI)*, Ed. Scrisul românesc, Craiova, 1976, p. 139, pl. 19/5, 6, 7.

35 E. A. Rikman, I. A. Rafalovici, I. G. Hîncu, *op. cit.*, p. 66, fig. 10/1, 2, 3.

36 I. A. Rafalovici, *Slaviane VI—IX vekov v Moldavii*, Chișinău, 1972, p. 34—35, fig. 5/1—3.

37 Margareta Constantiniu, *SCIV*, 17, 1966, 4, p. 668 ; V. Teodorescu, *București — materiale de istorie și muzeografie*, IX, 1972, p. 81, fig. 3/5 („cosorul“ din fier de la București — sold. Ghivan Nicolae).

38 I. A. Rafalovici, *op. cit.*, p. 35, fig. 5/11.

39 I. Nestor, *SCIV*, X, 1959, 1, p. 49 ; I. Mitrea, *MemAntiq*, II, 1970, p. 363—364.

40 I. Nestor, *Revue Roumain d'Histoire*, III, 1964, 3, p. 402.

D. Încadrarea cronologică și culturală a descoperirilor din faza mai nouă de locuire

Locuințele descoperite în nivelul mai nou al aşezării prefeudale de la Izvoare—Bahna, prin săpăturile arheologice din anii 1973—1977, sunt de tipul celor adincite parțial în pămînt (bordeie și semibordeie), de formă rectangulară în plan, avînd colțurile mai mult sau mai puțin rotunjite. Asemenea locuințe au fost descoperite în toate aşezările din secolul VIII—IX din Moldova. S-a dezvelit și o locuință de suprafață (L 11).

În unele cazuri (ca de exemplu la L₅—1973) la colțurile bordeielor s-au surprins gropi în care au fost înfipăti stilpii de susținere a pereților și acoperișului. La majoritatea bordeielor și semibordeielor nu s-au găsit în suprafață săpată în pămînt gropi, care să fie puse în legătură cu prezența unor asemenea stilpi de susținere a acoperișului și pereților.

De obicei, în asemenea situație se consideră că pe marginea gropilor locuințelor au fost tălpici de lemn⁴¹, pe care se ridică apoi întreaga structură a locuinței (pereții și acoperișul). Mai probabil ni se pare însă, că în asemenea cazuri stilpii se aflau situați în afara gropii bordeiului sau semibordeiului⁴², ale căror urme evident sint mai greu de surprins. Uneori, acești stilpi erau înfipăti chiar în pămîntul de umplutură scos din groapa făcută pentru amenajarea locuinței. După distrugerea locuințelor, cu timpul, prin aplatisarea acestei umpluturi, au dispărut și urmele stilpilor de susținere. Acest procedeu, plasarea stilpilor în afara gropii locuințelor, considerăm că se practica atât în faza veche a aşezării prefeudale, cit și în faza mai nouă. Numai acceptind ideea că uneori stilpii de susținere ai acoperișului erau plasați în afara gropii bordeielor, ne putem explica cum se reușea să se protejeze (respectiv să se acopere) și cupoarele din lut, construite în afara perimetruului rectangular al locuințelor, cupoare ce aveau doar gura în interiorul acestor locuințe.

Intrarea în locuințe nu s-a surprins cu certitudine în toate cazurile. E de presupus că intrarea se afla pe direcția opusă gurii cuporului sau vărei și intotdeauna pe latura aflată pe pantă joasă a terenului. Podeaua locuințelor se pare că intotdeauna era bătătorită. Doar în jurul vărei, uneori apar resturi de lutuială.

În toate locuințele s-au găsit instalații de încălzit și pentru nevoie gospodărești, constând din cupoare din piatră (respectiv pietrare) și vete deschise, din bolovani de riu și piatră spartă. Este posibil ca uneori, deasupra pietrelor să fi fost plasate vete portative folosite la prăjitorul semințelor (favorizând decorticarea). Fragmente de vatră portativă (fig. 15/12 ; 22/23) s-au găsit în L₁₁. Aceste vete portative (tăvi mari), erau de formă rectangulară, după cum indică fragmentele descoperite, realizate din lut cu pleavă în compozitie. Asemenea vete portative s-au găsit și în alte aşezări din sec. VIII—IX din Moldova, între care

41 Dan Gh. Teodor, SCIV, 19, 1968, 2, p. 233 ; idem, Carpica, II, 1969, p. 261 ; V. Spinei, Dan Monah. MemAntiq II, 1970, p. 375.

42 V. Spinei, Dan Monah, op. cit., p. 375.

amintim Suceava Drumul—Național⁴³, Spinoasa și Prodana—Bîrlad⁴⁴ sau Brășăuți—P. Neamț⁴⁵.

Instalații pentru foc se întâlnesc și în afara locuințelor; respectiv este vorba de vețre în aer liber, aşa cum este vatra nr. 3 de la Izvoare—Bahna, care pe baza caracteristicilor ceramicii aflate în zonă, a fost atribuită sec. VIII—IX.

In locuințe, și mai puțin în stratul prefeudal corespunzător, s-a găsit un inventar relativ bogat și divers, în cadrul căruia predomină ceramică.

Ceramica din complexele aparținând nivelului mai nou al așezării de la Izvoare—Bahna, poate fi împărțită în două categorii principale, având în vedere tehnica de execuție :

- A. Ceramica lucrată cu mîna și
- B. Ceramica lucrată la roată.

In unele locuințe, predomină ceramica lucrată cu mîna (în L₁ această categorie reprezintă 73,3%), iar în altele categoria lucrată la roată (în L₂ aceasta reprezintă 53%).

A. *Ceramica lucrată cu mîna*, este confectionată dintr-o pastă care folosește în genere ca degresant cioburi pisate în compoziție. Făcute rar, în compoziția pastei ceramice lucrate cu mîna se întâlnesc și microprundișuri și nisip. Nu este exclus ca aceste microprundișuri să fi fost incorporate în lutul natural ales pentru confectionarea ceramicei, fără a fi vorba deci de un adăos intenționat. Această observație este valabilă și pentru ceramica descoperită în alte așezări, din Moldova, dintre care amintim aici, Suceava—Drumul Național și Spinoasa⁴⁶, Brășăuți—P. Neamț⁴⁷ și Oituz⁴⁸.

In cîteva cazuri însă, considerăm că din aceeași pastă, cu nisip și microprundișuri în compozitie, s-au confectionat în paralel, alături de vase lucrate la roată și vase lucrate cu mîna. Cîteva fragmente ceramice, provenind de la vase lucrate cu mîna, prezintă un amestec prea vizibil de nisip și microprundișuri, pentru a considera că această situație se datorează numai compozitiei naturale a lutului. Această observație s-a făcut și pentru unele fragmente ceramice descoperite în primii ani de cercetări arheologice în așezarea de la Izvoare—Bahna⁴⁹.

In general pasta din care s-au confectionat vasele lucrate cu mîna, nu a fost bine frâmîntată, ceea ce a făcut ca, după ardere, pereții vaselor să se prezinte uneori fisurați și sfărîmicioși. Unele neregularități ale suprafeței vaselor, atât la exterior, cât și în interior se datorează și urmelor lăsate de degete sau de spatula cu care s-a finisat suprafața vaselor.

43 M. D. Matei, *SCIV*, X, 1959, 2, p. 423.

44 Dan Gh. Teodor, *SCIV* 19, 2, p. 235; idem, *Carpica*, II, 1969, p. 263.

45 V. Spinei, Dan Monah, *op. cit.*, p. 375.

46 Dan Gh. Teodor, *Carpica*, II, 1969, p. 278.

47 V. Spinei, Dan Monah, *op. cit.*, p. 375.

48 D. Gh. Teodor, C. Buzdugan și I. Mitrea, *Carpica*, II, 1969, p. 312.

49 I. Mitrea, *Carpica*, 1973—1974, p. 66—67.

Vasele lucrate cu mîna, au fost arse oxidant, incomplet, și neuniform. Culoarea este brun-cenușie sau cărămizie, de diferite nuanțe. Aproape întotdeauna, miezul perețiilor a rămas cenușiu. Pentru a se asigura rezistența acestor vase, având în vedere compoziția din care erau confectionate, pereții și mai ales fundurile au fost mult îngroșate.

Ca forme, din categoria ceramicii lucrate cu mîna se pot distinge trei tipuri : vase borcan, tipsii și castroane.

Procentual, cele mai numeroase sunt vasele borcan de diferite mărimi (peste 95% din totalul ceramicii lucrate cu mîna).

Vasele borcan (fig. 13/1, 2) sunt de regulă de dimensiuni mici și mijlocii, au buza mai mult sau mai puțin râsfrîntă în afară, corpul uneori alungit, alteori cu umerii bine conturați și fundul întotdeauna îngroșat (fig. 17/15, 16).

Aproape în toate cazurile, diametrul fundului acestor vase este mai mic decât diametrul gurii. Ornamentul intilnit pe vasele borcan, lucrate cu mîna este săracăcios, reducindu-se la alveole (fig. 14/12 ; 15/2 ; 16/3), și mai rar crestături (fig. 15/3, 4, 10) plasate pe marginea buzei.

Din categoria vaselor lucrate cu mîna, fac parte și tipsiile. Toate sunt de formă circulară, au fundurile îngroșate și de obicei puțin bomitate spre mijloc (fig. 14/9, 11 ; 15/9 ; 17/14 ; 22/11, 21). Marginea tipsiilor (respectiv pereții) în unele cazuri este aproape dreaptă (fig. 17/14), alteori râsfrîntă în afară (fig. 22/20). Si în privința înălțimii marginii tipsiilor se întâlnesc o mare varietate (fig. 17/14 ; 22/11, 20, 21).

Tot lucrate cu mîna au fost și castroanele, reprezentate prin mai multe fragmente descoperite în Ls. Unele fragmente provin dintr-un castron cu pereții inclinați și mai groși, iar altele probabil dintr-un castron de formă bitronconică, a cărui suprafață a fost decorată cu striuri, executate neregulat (fig. 11/18).

Castroane asemănătoare celor descoperite la Izvoare—Bahna, au fost găsite și în așezarea datată în sec. VIII-IX, de la Brăsăuți—P. Neamț.⁵⁰

B. Ceramica lucrată la roată, cuprinde trei categorii : a) ceramică lucrată la roata cu turație înceată, b) ceramică lucrată la roata cu turație medie și c) ceramică lucrată la roata rapidă.

Ceramica lucrată la roata cu turație înceată, a fost confectionată dintr-o pastă cu cioburi în compoziție și mai rar microprundișuri și nisip. Ca aspect, această categorie se asemănă cu ceramica lucrată exclusiv cu mîna. Este arsă neuniform și incomplet. Formele vaselor și ornamentele sunt executate stîngaci. Pereții vaselor sunt ceva mai subțiri decât în cazul ceramicii lucrate cu mîna. La roata înceată au fost confectionate numai borcane de dimensiuni mici și mijlocii, cu umerii con-

⁵⁰ V. Spinei, Dan Monah, *MemAntiq*, II, 1970, p. 377 și fig. 16/11, 12. Castroane de formă tronconică au fost descoperite în Moldova și în așezările de la Hlincea—Iași, Lozna—Dorohoi, Băiceni—Iași, etc. cf. D. Gh. Teodor, *Carpica*, II, 1969, p. 286 ; p. 289, fig. 23/4 ; p. 290, fig. 24/4.

turați, gura largă, buza răsfrîntă, mai mult sau mai puțin ; ornamenteate cu benzi de linii în val și linii orizontale (fig. 11/4, 11 ; 12/9), rar apar și alveole pe buză, pe vasele decorate cu linii vâlurite și drepte.

Ceramica lucrată la roata cu turație medie, a fost realizată dintr-o pastă ce conține în compoziție microprundișuri și nisip.

Vasele lucrate din această pastă, sint bine conturate, au pereții și fundurile mai subțiri, comparativ cu specia precedentă. Ceramica lucrată la roată cu turație medie se caracterizează și printr-o varietate mai mare a profilelor. Ca forme se disting borcanele de dimensiuni mici și mijlocii, cu buza uneori brusc răsfrîntă în exterior, cu umerii oblici nearcuți, sau cu buza arcuită în afară și umerii reliefați (fig. 11/2 ; 12/2 ; 16/7).

Vasele lucrate la roată cu turație medie sint ornamentate cu linii orizontale incizate (fig. 14/8, 13 ; 16/5), cu linii în val simple sau în benzi (fig. 11/11 ; 13/3).

De cele mai multe ori, cele două motive ornamentale sint asociate pe același vas (fig. 11/1, 2 ; 12/1—3 ; 13/9—10 ; 16/7).

Dacă benzile de linii incizate vâlurite sint dispuse întotdeauna pe jumătatea superioară a vaselor borcan, liniile orizontale, simple sau chiar în benzi, coboară pînă spre fundul vaselor (fig. 11/1, 17).

Uneori sint decorate și buzele atît în exterior, cît și în interior cu linii vâlurite (fig. 14/10).

În cadrul ceramicii confectionate la roată, ultima categorie o constituie ceramica lucrată la roata cu turație rapidă, dintr-o pastă de foarte bună calitate, avind în compoziție nisip. Fragmentele descoperite, puține la număr, aflate în special în locuințe, provin din vase borcan, cu pereții și fundul subțire, buza răsfrîntă și au culoarea cenușie. Suprafața acestor fragmente și respectiv a vaselor din care provin, a fost ornamentată cu striuri drepte (fig. 14/3—4 ; 15/11 ; 16/4, 6, 8), sau val și striuri drepte (fig. 14/12). S-au găsit și cîteva fragmente de ceramică cenușie fină.

Ceramica cenușie⁵¹, a fost descoperită la Izvoare—Bahna și în L₁ și L₂ dezvelite în anii 1971—1972.

Privite în ansamblu, motivele ornamentale de pe ceramica lucrată la roată, din așezarea de la Izvoare—Bahna, se compun din cîteva elemente principale, combinate într-o multitudine de variante. Aceste elemente sint : linia incizată orizontală, vâlurită și mai rar oblică sau în zig-zag, precum și canelura sau decorul lustruit. Cel mai frecvent ornament il constituie linia incizată orizontală sau în val, dispuse simplu sau în benzi. Deseori benzile de linii vâlurite alternează cu benzile de linii orizontale (fig. 12/1—3 ; 13/9).

Uneori liniile vâlurite, singulare sau în benzi, taie liniile orizontale (fig. 11/2 ; 14/12 ; 17/5). Mai rar apare și situația inversă, adică liniile orizontale, taie liniile vâlurite (fig. 12/2, 6).

51 I. Mitrea, *Carpica*, 1973—1974, p. 70 și p. 74, fig. 11/1—6.

Ceramica din nivelul mai nou al aşezării prefeudale de la Izvoare—Bahna își găsește analogii în descoperirile dintr-o serie de aşezări cerctate pe teritoriul României, sau din regiunile învecinate, ca de exemplu în R.S.S. Moldovenească, aşezări datează în general în secolele VIII—IX.

Astfel, vase borcan lucrate cu mină, care continuă tradiția celor din sec. VI—VII, ca și vase borcan lucrate la roată înceată, sau roata cu turăție medie, decorate cu motive ornamentale formate din linii orizontale simple sau în benzi, precum și din linii vălurite, se întâlnesc în toate aşezările din Moldova încadrate în cultura Hlincea⁵², sau faza timpurie a culturii Dridu⁵³, respectiv în secolele VIII—IX.

In afară de aşezarea de la Hlincea, ceramică asemănătoare celei din nivelul mai nou din aşezarea de la Izvoare-Bahna, s-a mai descoperit în Moldova la Suceava — Drumul Național⁵⁴, Spinoasa⁵⁵, Dănești⁵⁶, Oituz⁵⁷, Oncești⁵⁸, Băiceni—Siliște⁵⁹, Brășăuți⁶⁰, etc.

In Transilvania, vase asemănătoare ca formă, și ornamentate cu benzi de linii orizontale sau vălurite, au fost semnalate cu peste un sfert de veac în urmă⁶¹.

In ultimii ani, materiale asemănătoare, au fost descoperite în mai multe aşezări din sud-estul Transilvaniei, cum ar fi Bezid⁶², Filiaș⁶³, Sălașuri⁶⁴ etc.

52 M. Petrescu—Dîmbovița și colab., *Santierul Hlincea—Iași*, SCIV, V, 1954, 1—2, p. 233 și urm.; idem, SCIV, VI, 1955, 3—4, p. 687 și urm. Avem în vedere materialele de la Hlincea caracteristice sfîrșitului sec. al VIII-lea și începutului sec. al IX-lea. Pentru caracteristicile culturii Hlincea cf.: M. Petrescu—Dîmbovița, SCIV, V, 1954, 3—4, p. 575—580; idem, *Analele științifice ale Universității „Al. I. Cuza” din Iași (S.N.)*, sect. III, St. sociale, II, 1956, 1—2, p. 1 și urm.; idem, *SlovArch*, VI, 1958, 1. p. 209 și urm.; idem, *Revue Roumaine d'Historie*, VI, 1967, 2, p. 181 și urm.; M. Chișvaci—Comşa, SCIV, VIII, 1957, 1—2, p. 270—273; idem, SCIV, X, 1958, 1. p. 73 și urm.; I. Nestor, SCIV, X, 1959, 1, p. 49 și urm.

53 Dan Gh. Teodor, SCIV, 19, 1968, 2, p. 270—272; I. Mitrea, *Carpica*, V, 1972, p. 128.

54 M. D. Matei, SCIV, 10, 1959, 2, p. 418 și urm.; Dan Gh. Teodor, SCIV, 19, 1968, 2, p. 271.

55 A. Nițu și D. Teodor, *Materiale*, IV, 1959, p. 485 și urm.; A. Nițu, Em. Zaharia și D. Teodor, *Materiale*, VI, 1959, p. 531 și urm.; D. Teodor și Em. Zaharia, *Materiale*, VIII, 1962, p. 35 și urm.

56 M. Petrescu—Dîmbovița și Em. Zaharia, *Materiale*, VIII, 1962, p. 47 și urm.

57 D. Gh. Teodor, C. Buzdugan și I. Mitrea, *Carpica*, II, 1969, p. 309 și urm.

58 I. Mitrea, *Carpica*, IV, 1971, p. 271 și urm.

59 I. Ioniță și V. Spinei, *ArhMold*, VII, 1972, p. 307 și urm. Materialul din locuința XVIII este atribuit în totalitate sec. VII.

60 V. Spinei și D. Monah, *MemAntiq*, II, 1970, p. 371 și urm.

61 K. Horedt, SCIV, II, 1951, 2, p. 207—214.

62 Z. Székely, SCIV, XIII, 1962, 1, p. 53; idem, *Materiale*, IX, 1970, p. 297.

63 Z. Székely, *Materiale*, LX, 1970, p. 312; idem, *Aluta*, 1974—1975, p. 46; Pl. III/3.

64 Z. Székely, SCIV, XIII, 1962, 1, p. 54—56; idem, *Marista*, V, 1975, p. 78.

La Izvoare—Bahna s-au găsit fragmente ceramice care provin dintr-un vas borcan, decorat cu benzi de linii drepte și vălurite pe corpul vasului, având buza ornamentată cu decor vălurit. Un fragment ceramic cu decor vălurit și val pe buză a fost descoperit și în așezarea de la Bezd⁶⁵. Acest decor vălurit pe buza vaselor borcan, se menține pînă în secolele X—XI⁶⁶.

In R.S.S. Moldovenească, în peste 90 de stațiuni arheologice⁶⁷, datează în sec. VIII—IX, dintre care amintim Poian⁶⁸, Brănești⁶⁹, Alcedar⁷⁰, Odaia⁷¹, Petruha⁷², Calfa⁷³, Hanska⁷⁴, etc. a fost descoperită ceramică asemănătoare celei din nivelul mai nou de la Izvoare—Bahna.

In așezarea de la Izvoare—Bahna, în cîteva locuințe s-au găsit și fragmente ceramice ce provin de la vase borcan, lucrate la roata rapidă dintr-o pastă fină, cenusie, cu nisip în compoziție și decor lustruit.

Specia ceramică cenușie, atestată la Izvoare—Bahna și în descoperirile din anii anteriori⁷⁵, își găsește analogii în unele așezări din Moldova, dintre care amintim, Dănești⁷⁶, Băiceni⁷⁷, Dragosloveni⁷⁸. Ceramică cenușie, ornamentată cu linii lustruite, este cunoscută și în așezările din Transilvania⁷⁹.

Toate obiectele descoperite în nivelul mai nou al așezării de la Izvoare—Bahna, își găsesc analogii în descoperirile din sec. VIII—IX de pe teritoriul României, sau din regiunile învecinate.

Cuțitele din fier destul de numeroase la Izvoare—Bahna, sunt de forma celor cunoscute în toate așezările din Moldova⁸⁰, sau în S—E Transilvaniei, la Filiaș⁸¹, Simonești⁸², etc.

65 Z. Székely, *Marisia*, VI, 1976, Pl. LII/I.

66 I. Mitrea și Victor Nămoșanu, *Studii și cercetări științifice*, (seria istorie-filologie), Bacău, 1974, p. 68.

67 I. A. Rafalovici, *op. cit.*, Chișinău, 1972, p. 12—13, harta și lista localităților cu materiale din secolele VIII—IX; G. B. Fedorov, G. F. Cebotarenco, *Pamiatnichi drevnih slavian* (VI—XIII vv), Chișinău, 1974, p. 20—39; p. 38, fig. 4.

68 E. V. Mahno, *Izvestia—Chișinău*, 4 (31), 1956, p. 163 și urm.

69 G. B. Fedorov, *MIA*, 89, Moscova, 1960, p. 290 și urm.; I. G. Hâncu, *ActaArch—Budapest*, XVII, 1965, 1—4, p. 11 și urm.; I. A. Rafalovici, *op. cit.*, Chișinău, 1972, p. 157—176.

70 G. B. Fedorov, *MIA*, 89, Moscova, 1960, p. 281—285; I. A. Rafalovici, *op. cit.*, Chișinău, 1972, p. 162—163.

71 I. A. Rafalovici, *op. cit.*, Chișinău, 1972, p. 157—164.

72 *Ibidem*, p. 157—175.

73 G. F. Cebotarenco, *Izvestia—Chișinău*, 12, 1965, p. 62—67.

74 I. A. Rafalovici, *op. cit.*, p. 157—175, referirile la materialele de la Hanska I și Hanska II.

75 I. Mitrea, *Carpica*, VI, 1973—1974, p. 70; p. 74, fig. 11/1—6.

76 M. Petrescu—Dîmbovița și Em. Zaharia, *Materiale*, VIII, 1962, p. 54

77 I. Ioniță, V. Spinei, *ArhMold*, VII, 1972, fig. 10/2—4.

78 M. Comșa, *SlovArch*, XVIII, 1970, 1, p. 120; p. 122.

79 K. Horedt, *SCIV*, II, 1951, 2, 209.

80 Dan Gh. Teodor, *Carpica*, II, 1969, p. 268; p. 274, fig. 14/6, 7; p. 275, fig. 15/7, 8.

81 Z. Székely, *Materiale*, IX, 1970, p. 312; idem, *Aluta*, VI—VII, 1974—1975, p. 45.

82 Z. Székely, *Materiale*, IX, 1970, p. 313.

Din categoria cuțitelor descoperite la Izvoare—Bahna, unul (descoperit în L₅) reține în mod deosebit atenția (fig. 20/1 ; 21/1). Piesa la care ne referim se încadrează tot în seria cuțitelor din fier (probabil cuțite de luptă), având lama cu un tăiș, minerul în secțiune dreptunghiular, iar partea finală a minerului desfăcută și arcuită sub forma a două cîrlige (amintind de pumnalele scitice cu antene!). Cuțite (pumnal ?) asemănătoare celui de la Izvoare—Bahna, s-au descoperit în R.S.S. Moldovenească⁸³ la Trebujeni, Alcedar și Brănești I⁸⁴ în complexe dateate în epoca de la sfîrșitul sec. VII—sec. IX⁸⁵.

Tot din fier, menționăm descoperirea în nivelul prefeudal mai nou al așezării de la Izvoare—Bahna, a unui fragment de seceră.

Exemplarul din care face parte fragmentul amintit, este asemănător secerilor din sec. al VIII-lea aflate în Muntenia la Izvorul⁸⁶ sau în R.S.S. Moldovenească la Hanska⁸⁷.

Legat de obiectele din fier, trebuie să presupunem că unele au fost lucrate chiar în cadrul așezării de la Izvoare—Bahna, după cum ne lasă să intrevedem unele bucăți de zgură aflate în cîteva din locuințele din cadrul acestei așezări.

Numeroase sint și fusaiolele, majoritatea bitronconice (fig. 20/11—12 ; 21/8, 10) dintre care unele (fig. 20/12 ; 21/9), ornamentate cu cercuri incizate, paralele și dispuse orizontal. Fusaiole asemănătoare au fost descoperite în toate așezările din sec. VIII—IX din Moldova⁸⁸, în Transilvania, la Filiaș⁸⁹, Simonești⁹⁰, etc. sau în R. S. S. Moldovenească⁹¹.

Așa de exemplu, fusaiole bitronconice, ornamentate cu cercuri paralele, incizate (fig. 20/12 ; 21/9) s-au descoperit și în Transilvania⁹², R.S.S. Moldovenească⁹³ sau Bulgaria⁹⁴.

În toate locuințele de la Izvoare—Bahna s-au găsit împungătoare (fig. 18/1—13 ; 19/1—14 ; 20/4—10), făcute din tibii de oae sau de ciine și foarte rar din alte oase. Prezența lor în toate locuințele descoperite, dovedește că aveau o întrebuițare casnică, legată de prelucratul pieilor sau pregătirea firelor pentru tors. În L₅ s-au găsit 27 de împungătoare de os, în majoritatea lor finisate doar cîteva indicind abia un început de finisare.

⁸³ E. A. Rikmann, I. A. Rafalovici, I. Gh. Hîncu, *op. cit.*, p. 82, fig. 12/6, 7.

⁸⁴ I. A. Rafalovici, *op. cit.*, p. 182 ,fig. 29/5, 6. 7.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 183.

⁸⁶ Bucur Mitrea, *SCIV*, 18, 1967, 3, p. 453, fig. 3.

⁸⁷ I. A. Rafalovici, *op. cit.*, p. 112, fig. 17/4, 5.

⁸⁸ Dan Gh. Teodor, *Carpica*, II, 1969, p. 267, fig. 8/5, 11, 12, 13, 14 ; p. 274, fig. 14/3, 8.

⁸⁹ Z. Székely, *Materiale*, IX, 1970, p. 311.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 313.

⁹¹ I. A. Rafalovici, *op. cit.*, p. 204, fig. 32/1—9.

⁹² Z. Székely, *Aluta*, VI—VII, 1974—1975, p. 44.

⁹³ I. A. Rafalovici, *op. cit.*, p. 204, fig. 32/12.

⁹⁴ Iordan Alexiev, *Arheologia*, Sofia, XIX, 1977, 4, p. 59, fig. 6/K.

In aceeași locuință, în apropierea celei de a treia să așezați, se găsește și o piatră, cu urme adânci de la ascuțirea împungătoarelor (fig. 19/15), ceea ce ne arată că aceste obiecte se lucrau în această locuință. Probabil că locuința L₅ a aparținut unui meșter ce se ocupa cu predilecție de prelucrarea pieilor, sau e vorba de un individ specializat în realizarea unor asemenea unelte, care acopereau nevoie întregii comunități. O piatră pentru ascuțit și respectiv pentru confectionat împungătoare de os, a fost găsită și în L₁₄ săpată în 1977 (fig. 20/13). Fără a mai face trimiterile corespunzătoare, menționăm că împungătoare de os se găsesc în toate așezările din Moldova din sec. VIII—IX, după cum se găsesc și în așezările din aceeași vreme de pe întreg teritoriul României, sau din regiunile învecinate (R.S.S. Moldovenească, Bulgaria, etc.). În același timp, menționăm că împungătoare de os se întâlnesc și în complexele din etapa anterioară (sec. VI—VII), precum și în așezările din sec. X—XI.

Tot în stratul mai nou al așezării prefeudale de la Izvoare—Bahna s-a găsit și un inel, lucrat prin batere dintr-o panglică de bronz, la mijlocul căreia prin ciocănire s-a alcătuit un chaton oval (fig. 10/2; 21/2). Inelul are capetele verigii desfăcute, fiind ornamentat. Ornamentul a fost realizat prin presare (stanțare) din interior spre exterior, sub forma a cinci protuberanțe, una situată în mijloc, iar celelalte patru dispuse simetric, în cruce (?), spre marginile inelului, fiind despărțite de cîte două linii punctate în relief. Atât pe marginea inelului, cât și în jurul protuberanțelor, au fost executate cercuri punctate. Ca formă și dimensiuni, cele mai apropiate analogii le găsim la inelul realizat în aceeași tehnică, tot dintr-o panglică din bronz, dar nedecorat, descoperit în așezarea de la Oncești—Bacău⁹⁵, inel atribuit sec. al VIII-lea și începutul sec. al IX-lea. Unele asemănări există între inelul de la Izvoare—Bahna și inelele descoperite la Spinoasa⁹⁶ și Satu—Nou⁹⁷.

Inelul de la Izvoare—Bahna se încadrează în seria inelelor de tipul celor de la Oncești, Spinoasa și Satu Nou, ceea ce ne determină să-l încadrăm în a doua jumătate a secolului al VIII-lea și prima jumătate a sec. al IX-lea, deci să-l atribuim nivelului mai nou al așezării prefeudale.

In ansamblul lor, materialele descoperite (ceramica, obiecte și unelte din lut, os, fier și bronz) în nivelul mai nou al așezării prefeudale de la Izvoare—Bahna, își găsesc apropriate analogii într-o serie largă de descoperiri de pe teritoriul României, R.S.S. Moldovenești și Bulgaria, datează în general în sec. VIII—IX. Pe baza analogiilor semnaleate pentru ceramică și principalele obiecte și unelte descoperite, atribuim nivelul mai nou al așezării prefeudale de la Izvoare—Bahna secolelor VIII—IX. Evident că chiar în cadrul acestei încadrări cronologice se poate face o periodizare internă, în sensul că unele complexe de locuire aparțin începutului acestei etape (respectiv poate chiar sfîrșitul

95 I. Mitrea, *Carpica*, IV, 1971, p. 282, fig. 8/2; p. 285, fig. 10/1.

96 Dan Gh. Teodor, *SCIV*, 21, 1970, 1, p. 116, fig. 8/14; p. 118 și nota 121.

97 Eucur Mitrea, *Materiale*, VII, 1961, p. 555, fig. 6/5.

sec. VII și sec. VIII, cum ar fi L¹⁴), iar altele aparțin secolului VIII și începutului sec. al IX-lea. După cum se remarcă din descrierea inventarului descoperit și analogiile prezентate, în ansamblul lor materialele din nivelul mai nou al așezării de la Izvoare—Bahna (respectiv din sec. VIII—IX), pot fi puse în marea lor majoritate pe seama populației autohtone. Unele forme ceramice însă, ca și unele obiecte, confirmă persistența unor elemente ale culturii materiale slave.

E. Concluzii

Rezultatele cercetărilor arheologice de la Izvoare—Bahna (din sec. VI—VII și sec. VIII—IX), permit o sumă de concluzii privind condițiile de trai și ocupațiile comunităților umane ce au trăit în cadrul acestei așezări, un adevărat sat din epoca formării poporului român.

In primul rînd se detașează concluzia privind caracterul sedentar al acestor comunități. Atât în prima, cât și în a doua etapă de locuire, autohtonii ce au trăit în această așezare și care în a doua jumătate a sec. VI au intrat în contact cu unele grupuri de slavi, aflate în migrație de-a lungul văii Siretului, element etnic ce va conviețui în epoca următoare cu băstinașii găsiți aici, au avut drept ocupații principale agricultura și creșterea vitelor. Pe lîngă aceste două principale activități economice, locuitorii așezării din epoca formării poporului român de la Izvoare—Bahna se îndeletniceau și cu numeroase meșteșuguri, atestate de materialele descoperite, cum ar fi : prelucrarea ceramicii (folosind inclusiv roata olarului), prelucrarea fierului ; în mod sigur și a lemnului, deși nu s-au conservat în pămînt obiecte din lemn ; prelucrarea osului, pietrei etc. Este de presupus că locuitorii acestei așezări se îndeletniceau și cu vinatul și pescuitul, după cum practicau și unele meșteșuguri casnice, legate de prelucrarea pieilor, linii, etc.

Foarte importante sunt descoperirile de la Izvoare—Bahna care în mod cert pot fi puse în legătură cu elementele de factură sau de influență bizantină : cercel cu pandativ în formă de stea ⁹⁸ și inel cu capetele desfăcute ⁹⁹. Aceste materiale, ca și altele descoperite în așezări din aceeași regiune a Moldovei ¹⁰⁰, indică cu certitudine menținerea regiunilor de la râsărît de Carpați ale României, în sfera de influență a civilizației bizantine în epoca sec. VI—IX. Mai mult decît atât, rezultatele cercetărilor arheologice din ultimii ani, efectuate în acest spațiu geografic ne fac să ne gîndim nu numai la o permanentă prezență a elementelor de cultură materială și spirituală bizantină în aceste regiuni, expresie a unor neîntrerupte legături comerciale, ci foarte probabil și

⁹⁸ I. Mitrea, *Carpica VI*, 1973—1974, p. 65 ; p. 75, fig. 12/4.

⁹⁹ Vezi mai sus, p. 226.

¹⁰⁰ Ne referim la materialele de factură sau influență bizantină de la Davideni, jud. Neamț (tipare pentru cruci și podoabe ; cruciuliță din metal, fibule bizantine), de la Bacău (fibulă bizantină), de la Ștefan cel Mare (tipar pentru podoabe) etc.

la o anume „protecție“ de natură politico-militară, cel puțin pentru anume perioade, (avem în vedere sec. VI—VII).

Deși păstrată în formele modeste ale vieții rurale, *tradiția romanică* este o realitate în regiunea în care se situează așezarea de la Izvoare—Bahna, ca și în tot teritoriul nord-dunărean, în secolele VI—IX¹⁰¹.

Prezența unor elemente de tradiție locală în așezarea de la Izvoare—Bahna ca și a elementelor de factură sau de influență bizantină, permit să apreciem că ne aflăm în fața unei comunități autohtone, de caracter romanic, comunitate ce-și continuă viața în aceeași microregiune de-a lungul mai multor secole.

Cind facem această afirmație, avem în vedere faptul că în apropierea așezării din sec. VI—IX, la cca. 1 km est, pe partea stângă a pîrîului Băhanișoara se află o așezare¹⁰² cu materiale caracteristice sec. IV—V. În sfîrșit la sud-est de acest punct, la cca. 1, 5 km. de data aceasta pe malul drept al pîrîului Băhanișoara, în punctul „La bulgari“, în 1971 a fost cercetată parțial o așezare carpică din sec. II—III e.n.¹⁰³.

Pe baza acestor date, putem afirma că în această microregiune din subcarpații Moldovei, situată pe valea pîrîului Băhanișoara, avem un sir de așezări din sec. II—III, sec. IV—V, și din sec. VI—VII și respectiv VIII—IX. Așadar avem aici prefigurată (și parțial demonstrată) dovada unei continuități de aproape un mileniu. Această ultimă observație impune continuarea cercetărilor în așezarea de la Izvoare—Bahna și în celealte puncte din aceeași microregiune, ale căror rezultate vor face posibilă o mai bună cunoaștere a arheologiei mileniului I e.n. și implicit a epocii de formare a poporului român.

L'HABITAT PRÉFÉODAL D'IZVOARE—BAHNA (II) CONTRIBUTIONS À L'ARCHÉOLOGIE DE L'ÉPOQUE DE FORMATION DU PEUPLE ROUMAIN.

R é s u m é

Le présent article traite les résultats des recherches archéologiques effectuées dans la station d'Izvoare—Bahna durant les années 1973—1977.

A la suite de ces recherches, on a pu y délimiter deux phases dans l'évolution de l'habitat datant de l'époque de formation du peuple roumain : une première au cours des siècles VI-e et VII-e, et une seconde pendant les VIII-e et IX-e siècles.

¹⁰¹ Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII—VIII (Cimitirul nr. 2 de la Bratei)*. Ed. Academiei, R. S. România, București, 1977, p. 105.

¹⁰² În acest punct s-au făcut de mai multe ori cercetări de suprafață, recoltându-se o mare cantitate de ceramică, ale cărei caracteristici indică apartenența la secolele IV—V.

In această așezare se vor efectua cercetări arheologice sistematice, începînd din 1978.

¹⁰³ Săpături I. Mitrea, materialul este inedit.

A. L'habitat des VI-e—VII-e siècles

On y a trouvé 6 habitations et 5 âtres en plein air. A l'intérieur des habitations on a découvert un inventaire riche et varié fait de ; céramique, en premier lieu, travaillée à la main (fig. 5/1—3, 5, 7—9 ; 7/1—8, 10—16) et à la roue (fig. 5/4, 6 ; 6/10 ; 7/9) des fusaiols aussi (fig. 8/13—16 ; 9/10) des aiguillons en os (fig. 8/9, 11) une aiguille toujours en os (fig. 8/12 ; 9/9) des couteaux en fer (fig. 8/3—4 ; 9/3, 4, 12, 13) des flèches en fer (fig. 8/6 ; 9/7) etc. Tous les matériaux appartenant à ce niveau (VI-e—VII-e s.) sont analogues à ceux que l'on a découverts dans d'autres habitats datant de la même époque sur le territoire de la Roumanie. Parmi les quelques celles de Șipot—Suceava, Curtea Domnească—Bacău, Botoșana et Davideni de la Moldavie; Budureasca et Dulceanca de la Valachie; Cernat et Poian, au sud-est de la Transylvanie, etc. L'habitat en question, fait partie du complexe culturel Bratei — Ipotești — Cindești — Botoșana — Davideni, spécifique au territoire Carpato-danubien pendant le VI-a et le VII-e siècles.

B. L'habitat aux VIII-e—IX-e siècles

Les découvertes archéologiques faites en 1973—1977, portant sur les siècles sus-mentionnés viennent compléter les résultats des découvertes similaires effectuées au cours des années 1971—1972. Lors des dernières campagnes de recherche (1973—1977) on a découvert, encore une habitation et un foyer en plein air. L'inventaire découvert, à cette occasion comprend de la céramique, divers objets de terre, os, fer et bronze.

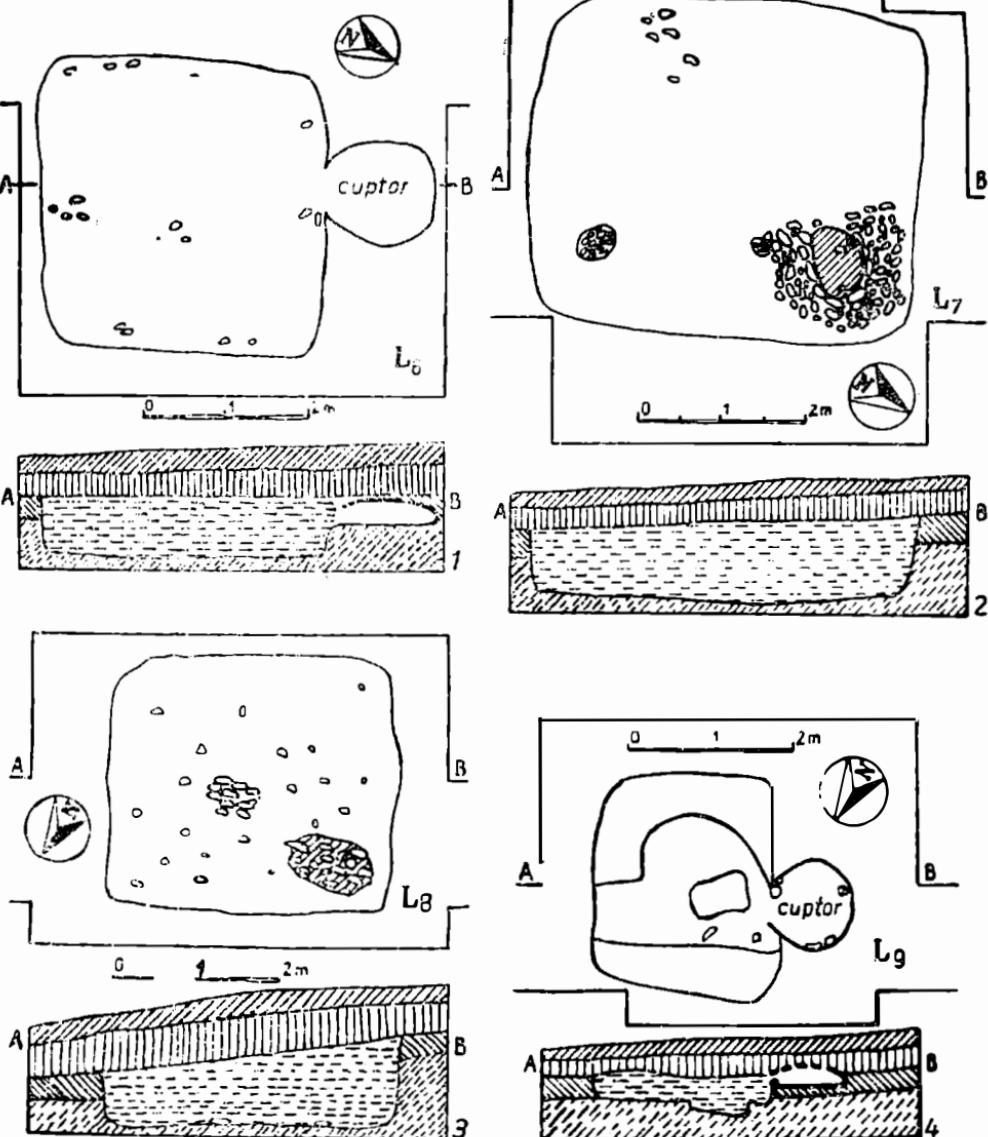
Plus fréquente est la céramique travaillée à la main (fig. 11/3, 5, 6 ; 12/5, 8 ; 13/1, 2) ou à la roue (fig. 11/1, 2, 17 ; 12/1—4 ; 16/1, 2, 4—8). Cette dernière est ornée, dans la plupart des cas, de lignes horizontales ou ondulatoires, disposées simplement ou par bandes. Plus rarement on rencontre le décor en cannelures ou l'ornement poli.

Sauf les objets de céramique, on y a découvert aussi de nombreux aiguillons en os (fig. 18 ; 19), des couteaux en fer un poignard (?) en fer (fig. 20/1 ; 21/1) une faufile toujours en fer des fusaiols de terre (fig. 21/6, 8—10). Une importance particulière présente un anneau de bronze (fig. 21/2) d'influence byzantine. Des matériaux analogues ont été découverts dans d'autres habitats de la même époque, tels ceux de Hlincea—Iași, Spinoasa, Dânești, Oituz, Brâsăuți, de la Moldavie, ou Bezd, Filiaș, Sălașuri etc. de la Transylvanie. L'inventaire découvert dans l'habitat d'Izvoare—Bahna est, pour les deux niveaux (VI-e—VII-e s. et VIII-e—IX-e s.) et pour la plupart, de facture autochtone, exceptand certains objets d'influence byzantine. D'autre part, il faut mentionner que dans les deux habitats on a trouvé des matériaux (surtout de la céramique) qui, appartiennent à la civilisation slave. Dans leur ensemble, les résultats des recherches archéologiques effectuées, nous autorisent de parler à propos de l'habitat d'Izvoare—Bahna de l'existence d'une communauté autochtone de caractère romain qui continuera y vivre à travers plusieurs siècles (VI-e—VII-e et VIII-e—IX-e s.). Ces recherches viennent enrichir la documentation relative à l'histoire de 1-ère millénaire de n.e. et donc, implicitement à l'époque de la formation du peuple roumain.

LEGENDES DES FIGURES

- Fig. 1. — Izvoare—Bahna. Le plan et le profil des habitations L₆, L₇, L₈, L₉.
- Fig. 2. — Izvoare—Bahna. Le plan et le profil des habitations L₁₂ et L₁₃.
- Fig. 3. — Izvoare—Bahna. Le plan des habitations L₉ et L₁₂ (foto).
- Fig. 4. — Izvoare—Bahna. Le plan et le profil des habitations L₅, L₁₀ et L₁₄; et le plan de l'habitation de surface L₁₁.
- Fig. 5. — Izvoare—Bahna. Céramique travaillée à la main et à la roue, de VI—VII ème siècles (1—3 de L₆; 5, 7, 9 de L₁₂; 4, 6 de L₁₃).

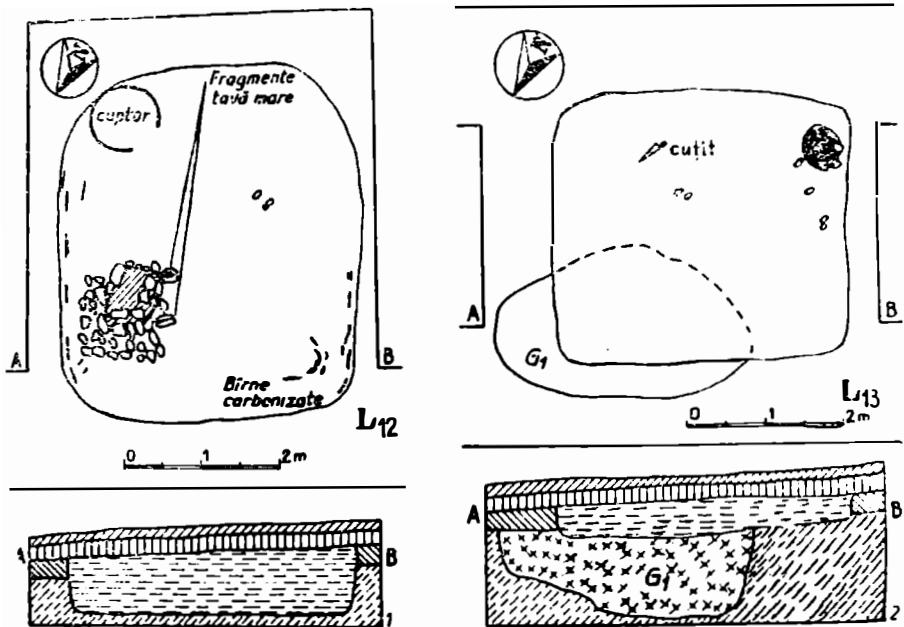
- Fig. 6. — Izvoare—Bahna. Céramique travaillée à la main et à la roue, de VI—VII ème siècles (1, 2 de L₈; 3 de L₉; 4—12 de L₇).
- Fig. 7. — Izvoare—Bahna. Céramique travaillée à la main et à la roue, de VI—VII ème siècles (1—3, 5, 6, 10 de L₇; 4, 7—9 de L₁₃; 11—16 de L₁₂).
- Fig. 8. — Izvoare—Bahna. Objets de fer (1—8), os (9, 11—12) et argile (10, 13—16), de VI—VII ème siècles (1 de S 46; 2, 7—9, 11, 13, de L₁₂; 3, 5, de L₁₃; 4, 10, 14—16 de L₇; 6 de S 37).
- Fig. 9. — Izvoare—Bahna. Objets de fer (1—8, 11—13), os (9) et argile (10), de VI—VII ème siècles (1, 5, 8, 10 de L₁₂; 2 de S 46; 3, 6, de L₁₃; 4 de S 42 — l'âtre 5; 7 de S 37; 9 de L₆; 11 de S 44; 12—13 de S 40).
- Fig. 10. — Izvoare—Bahna. Objets de fer (1, 3—12), bronze (2) et argile (13—17), de l'habitat préféodal (1, 9 de S 16; 2 de S 25; 3, 12, 15—16 de S 17; 4, 5 de S 40; 6 de S 42; 7 de S 19; 8 de S 37; 10 de S 44; 11, 17 de S 46; 13 de S 21; 14 de S 36).
- Fig. 11. — Izvoare—Bahna. Céramique travaillée à la main et à la roue de VIII—IX ème siècles (1—19 de L₅).
- Fig. 12. — Izvoare—Bahna. Céramique travaillée à la main et à la roue de VIII—IX ème siècles (1—3, 9 de L₁₀; 4—8 de L₁₁; 10 de S 26).
- Fig. 13. — Izvoare—Bahna. Céramique travaillée à la main et à la roue, de VIII—IX ème siècles (1, 2, 4, 5, 7, 9, de L₁₀; 3, 6, 10 de S 27; 8 de S 28).
- Fig. 14. — Izvoare—Bahna. Céramique travaillée à la main et à la roue, de VIII—IX ème siècles (1—13 de L₁₄).
- Fig. 15. — Izvoare—Bahna. Céramique travaillée à la main et à la roue, de VIII—IX ème siècles (1—3, 5—12, 14 de L₁₄; 4 de S 38; 1 3de S 39).
- Fig. 16. — Izvoare—Bahna. Céramique travaillée à la main et à la roue, de VIII—IX ème siècles (1—6, 8 de L₁₄; 7 de L₅).
- Fig. 17. — Izvoare—Bahna. Céramique travaillée à la main et à la roue, de VIII—IX ème siècles (1, 12, 15—16 de L₅; 2—11, 13—14 de L₁₄).
- Fig. 18. — Izvoare—Bahna. Des aiguillons en os, découverts en L₅.
- Fig. 19. — Izvoare—Bahna. Aiguillons et une pierre pour tailler les aiguillons, découverts en L₅.
- Fig. 20. — Izvoare—Bahna. Objets de fer (1—3), os (4—10), argile (11—12) et pievres (13), de VIII—IX ème siècles (1, 12 de L₅; 2—6, 13 de L₁₄; 7, 9, 11 de L₁₀; 8 de L₁₁).
- Fig. 21. — Izvoare—Bahna. Objets de fer (1, 3—5, 7), de l'habitat préféodal (1, 8—10 de L₅; 2 de S 25; 3—4 de L₁₄; 5—6 de S 46; 7 de S 37).
- Fig. 22. — Izvoare—Bahna. Des profils des noses des type du pot, des plateause et des âtres mobiles, de l'habitat préféodal (1—3, 9—10, 12—14 de L₁₂; 4 de S 39; 5, 8, 11, 17, 20, 21, 23 de L₁₄; 6—7, 15—16, 18, 19 de L₅; 22 de L₇).

Legenda

Fig. 1. — Izvoare — Bahna. Planul și profilul locuințelor L₆, L₇, L₈ și L₉.
 1 — sol vegetal ; 2 — sol cenușiu-zgrunțuros ; 3 — sol galben-brun ; 4 — sol galben ; 5 — sol argilos ; 6 — sol loamnos ; 7 — sol nisipos.

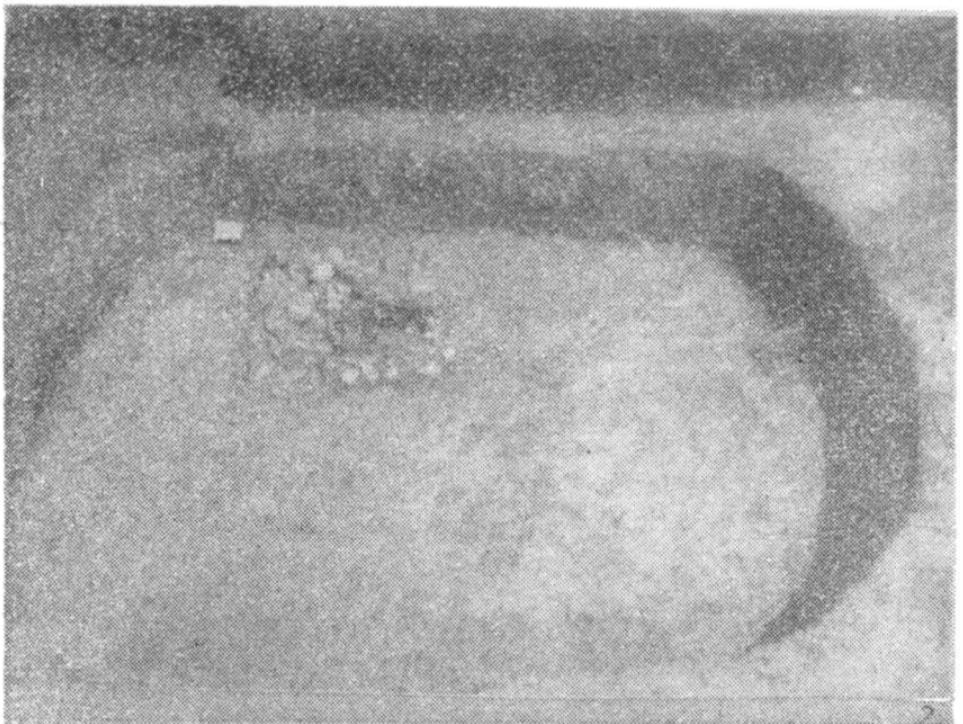
Legenda

Fig. 2 — Izvoare — Balina. Planul și profilul locuințelor L₁₂ și L₁₃.
 1 — sol vegetal ; 2 — sol cenușiu-zgrunțuros ; 3 — sol galben-brun ; 4 — sol galben ; 5 — umplutură ; 6 — vatră ; 7 — pietre.

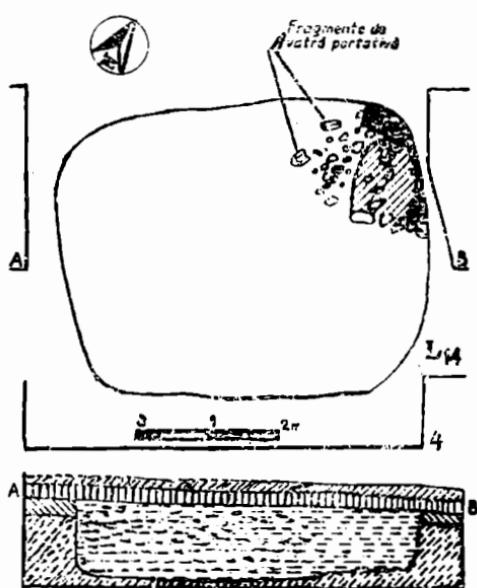
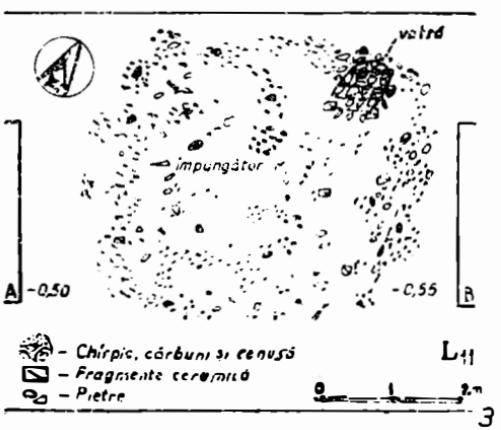
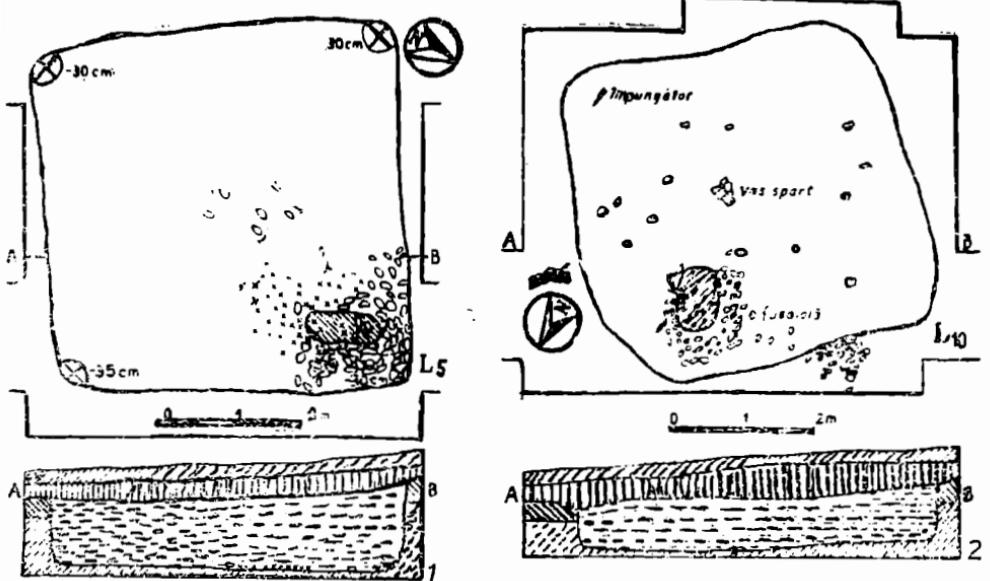

1

2

Fig. 3. — Izv. http://www.cimelar.ru/ http://elmirab.su L12 (foto).

Legendă

	1		4		7
	2		5		8
	3		6		9

Fig. 4. — Izvoare — Bahna. Planul și profilul locuințelor L₅, L₁₀ și L₁₄ și planul locuinței de suprafață L₁₁. 1 — sol vegetal ; 2 — sol cenușiu-zgrunțuros ; 3 — sol galben-brun ; 4 — sol galben ; 5 — umplutura ; 6 — vatră ; 7 — pietre ; 8 —

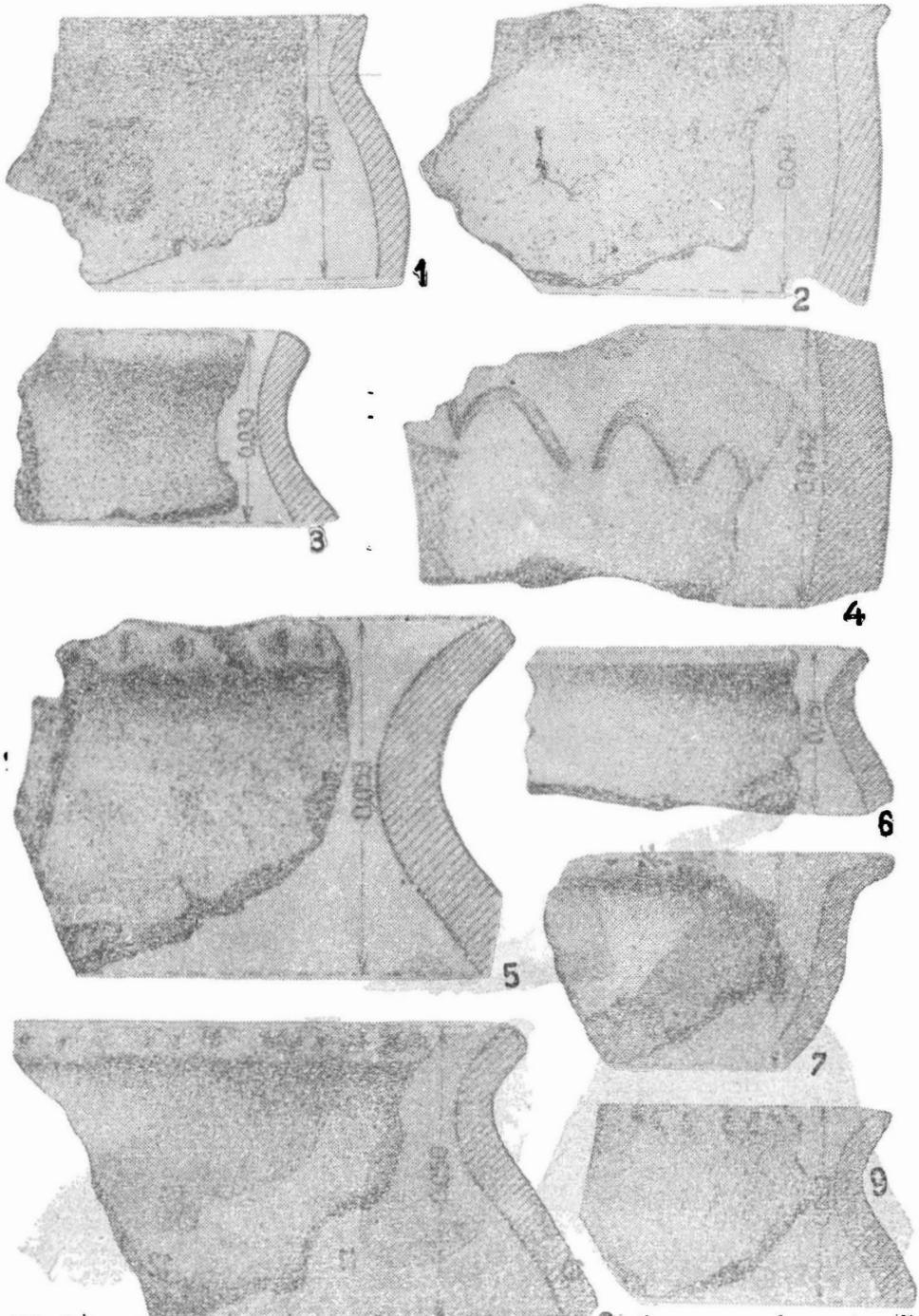
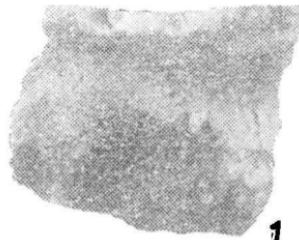

Fig. 5. Izvoare — Bahna. Ceramică lucrată cu mîna și la roată din sec. VI—VII
 (1—3 din L₆; 5, 7—9 din L₁₂; 4, 6, din L₁₃).
<http://www.cimec.ro/> / <http://cmiabc.ro>

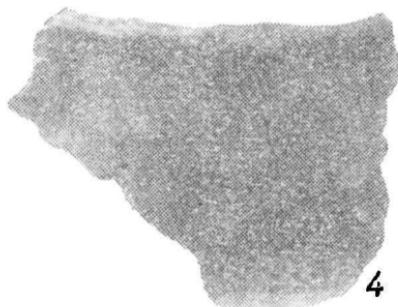
1

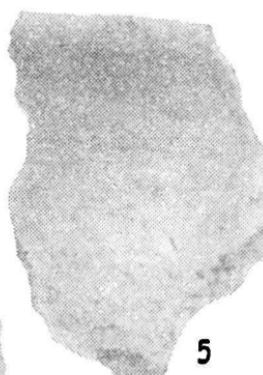
2

3

4

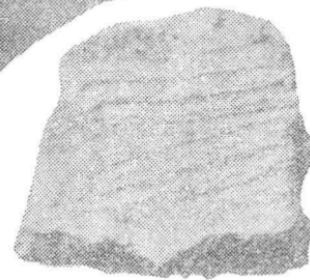
5

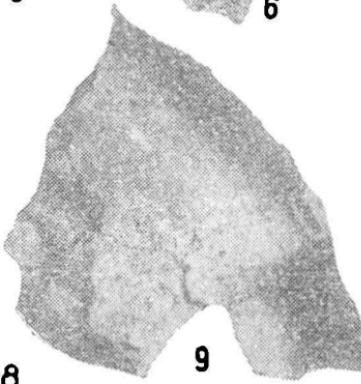
6

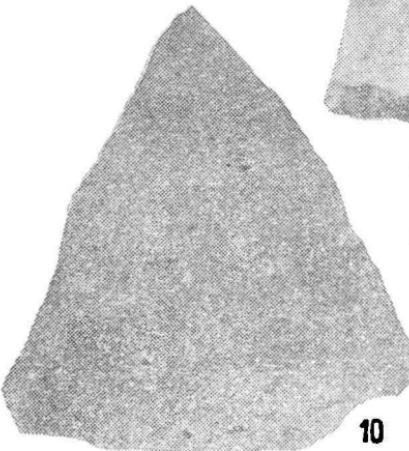
7

8

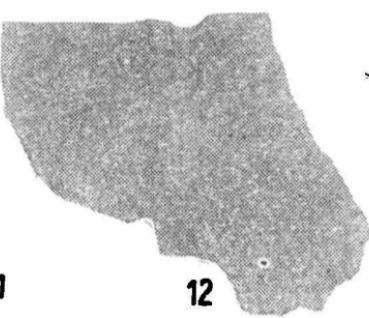
9

10

11

12

Fig. 6. — Izvoare — Bahna. Ceramică lucrată cu mîna și la roată, din sec. VI - VII (NP/11/1984/106.C. și din http://emilabediniOL).

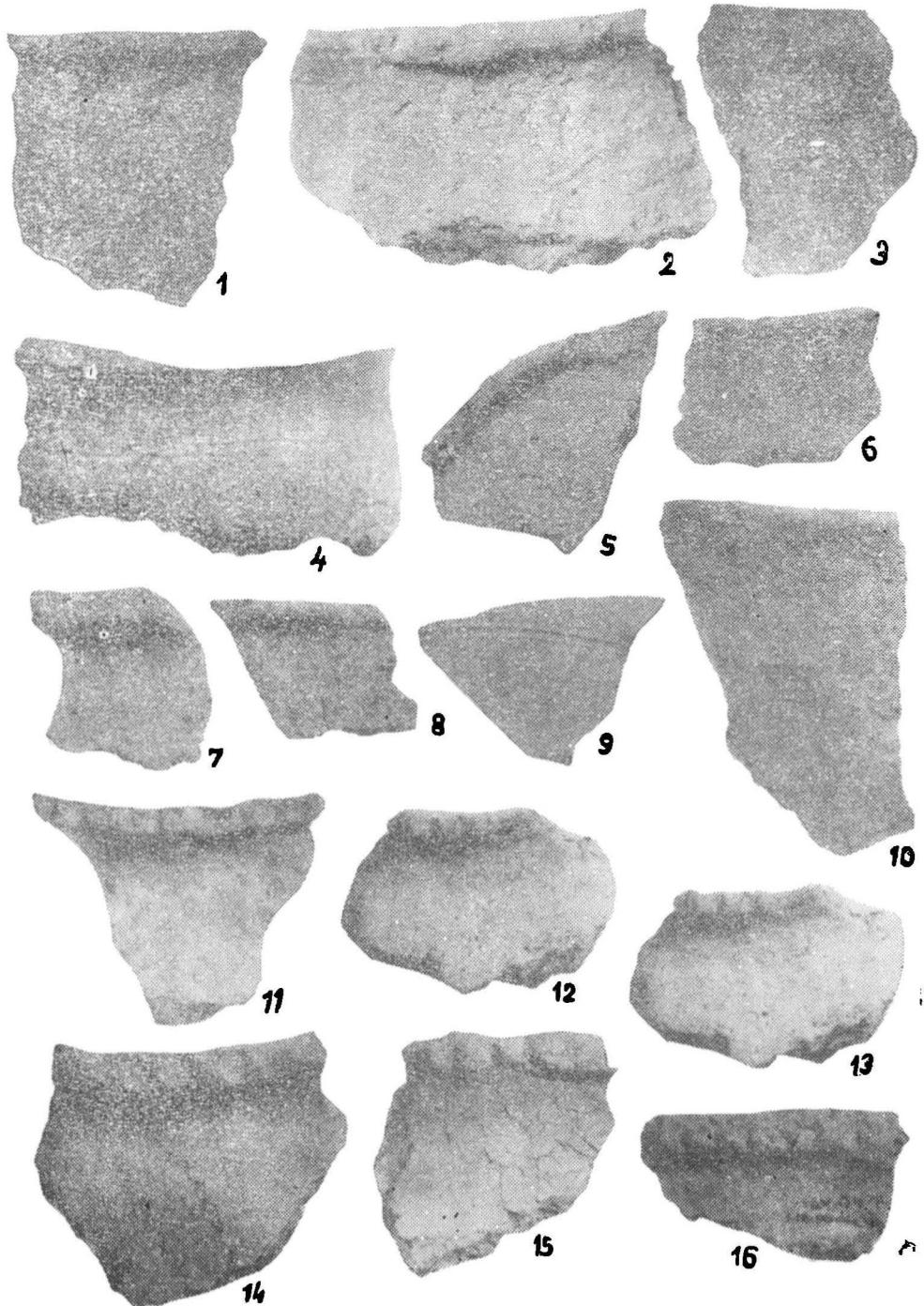

Fig. 7. — Izvoare — Bahna. Ceramică lucrată cu mîna și la roată, din sec. VI—VII (1—3, 5, 6, 10, din L₇; 4, 7—9, din L₁₃; 11—16 din L₁₂).

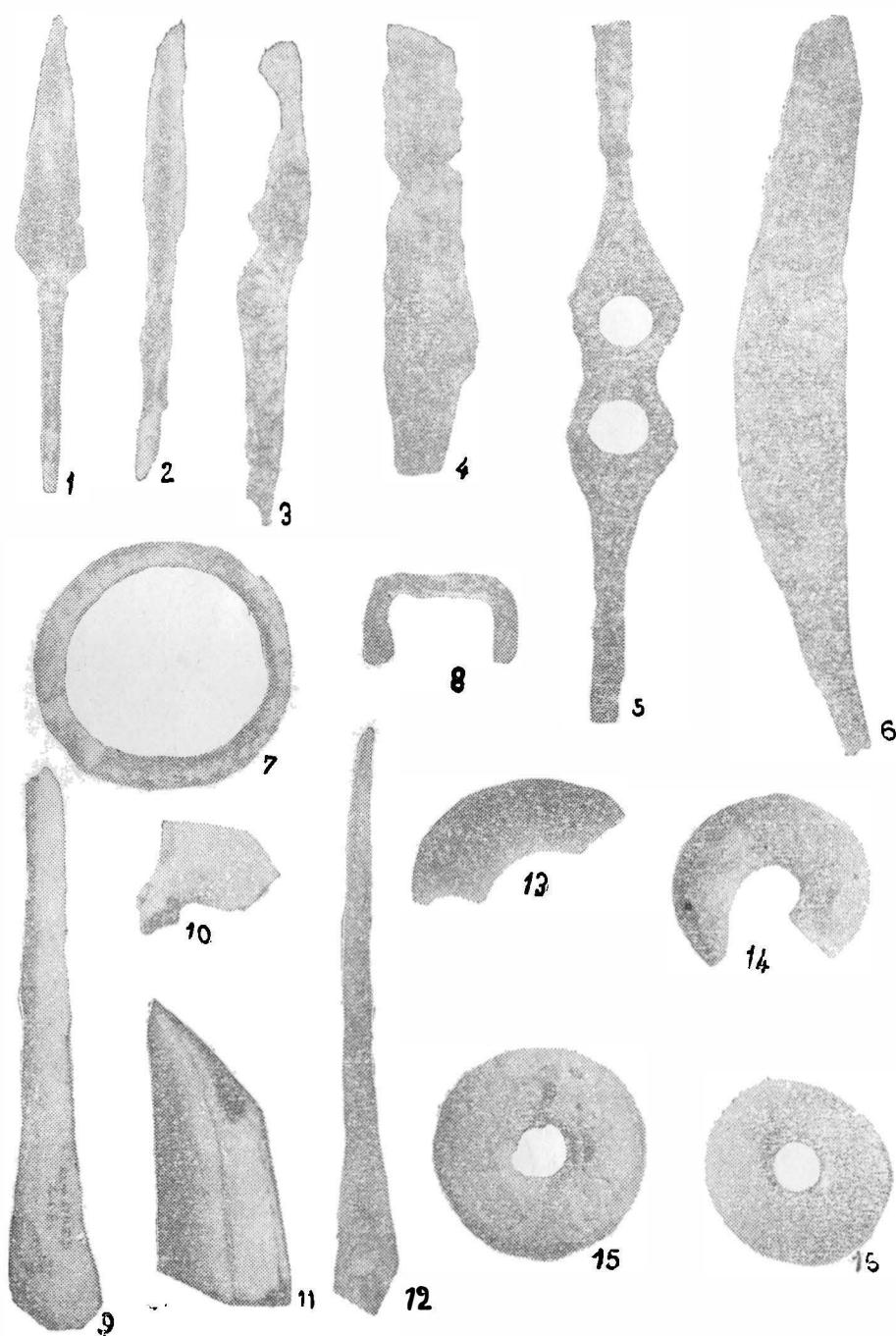

Fig. 8. — Izvoare — Balina. Obiecte din fier (1—8), os (9, 11—12) și lut (10, 13—16), din sec. VI—VII. (1 din S 46; 2, 7—9, 11, 13, din L₁₂; 3, 5, din L₁₃; 4, 10, 14—16 din L₇; 6 din S 37; 12 din L₆).

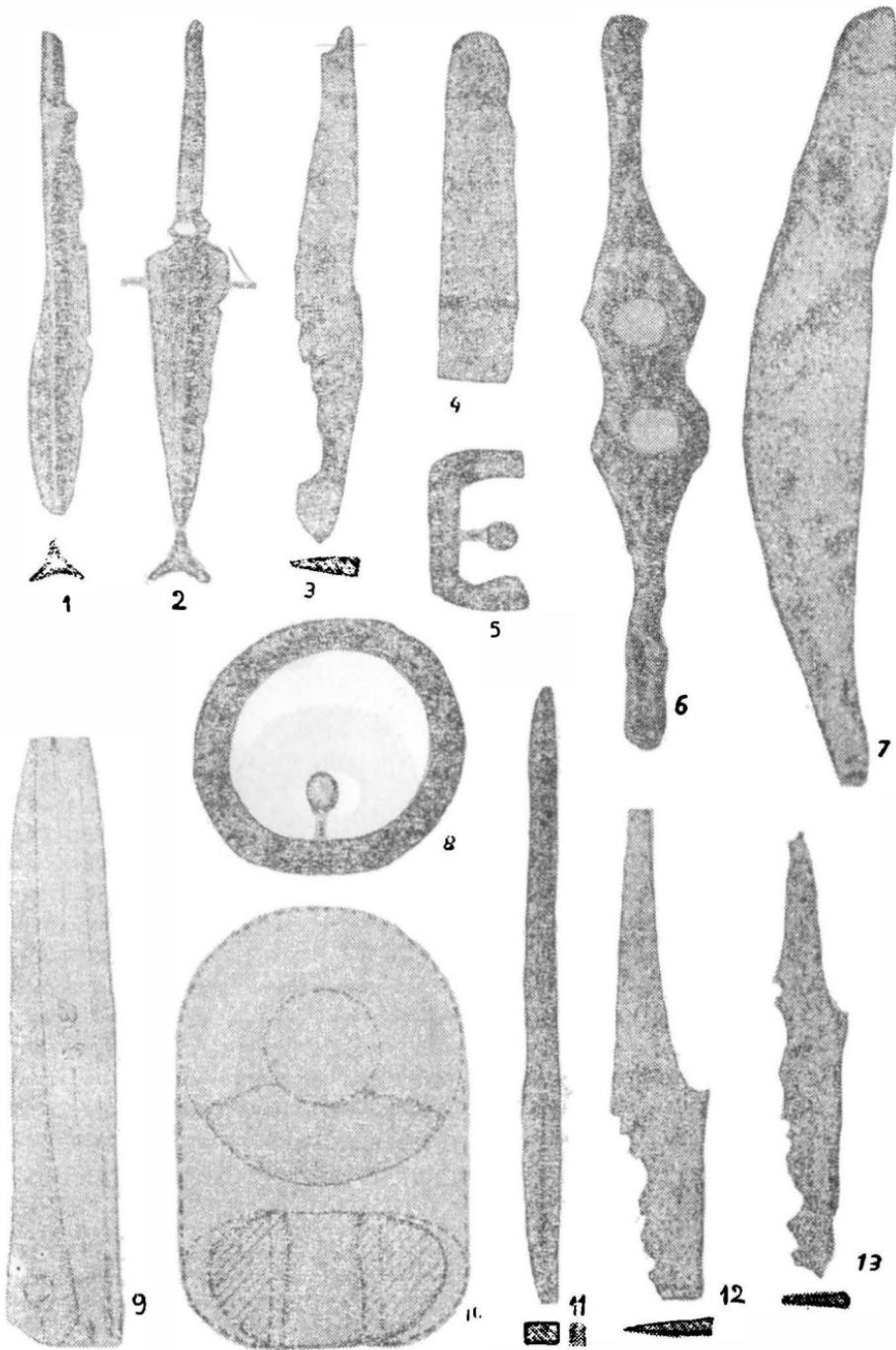

Fig. 9 — Izvoare — Bahna. Obiecte din fier (1—8, 11—13), os (9) și lut (10), din sec. VI—VII. (1, 5, 8, 10 din L₁₂; 2 din S 46; 3, 6, din L₁₃; 4 din S 42 — vatra 5; 7 din S 33; 9 din S 46; 10 din S 44; 11—13 din S 40).

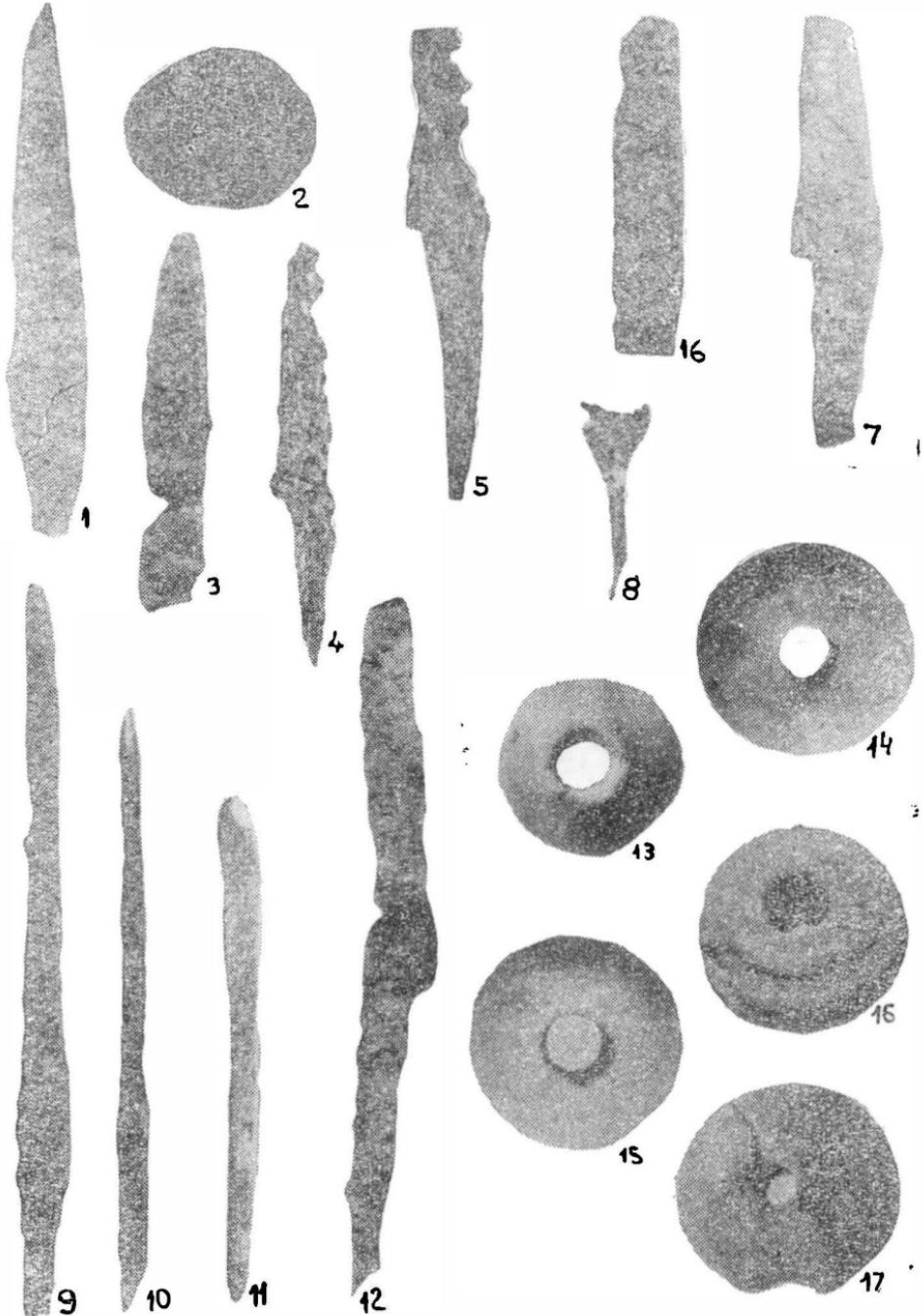

Fig. 10 — Izvoare — Bahna. Obiecte din fier (1, 3—12), bronz (2) și lut (13—17), din așezarea prefudală. (1, 9 din S 16; 2 din S 25; 3, 12, 15—16 din S 17; 4, 5 din S 40; 6 din S 42; 7 din S 19; 8 din S 37; 10 din S 44; 11, 17 din S 46; 13

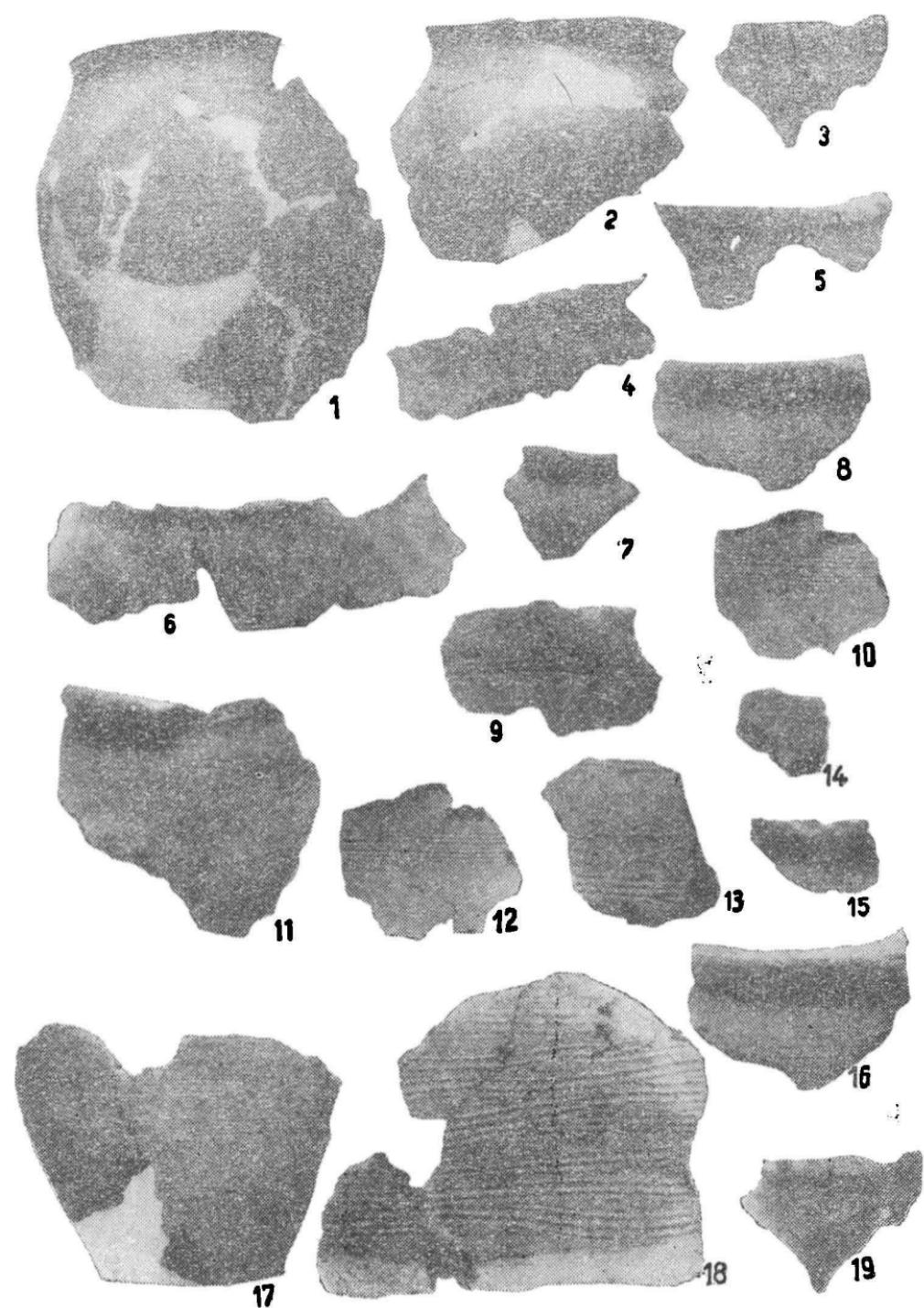

Fig. 11 — Izvoare — Bahna. Ceramică lucrată cu mîna și la roată, din sec.

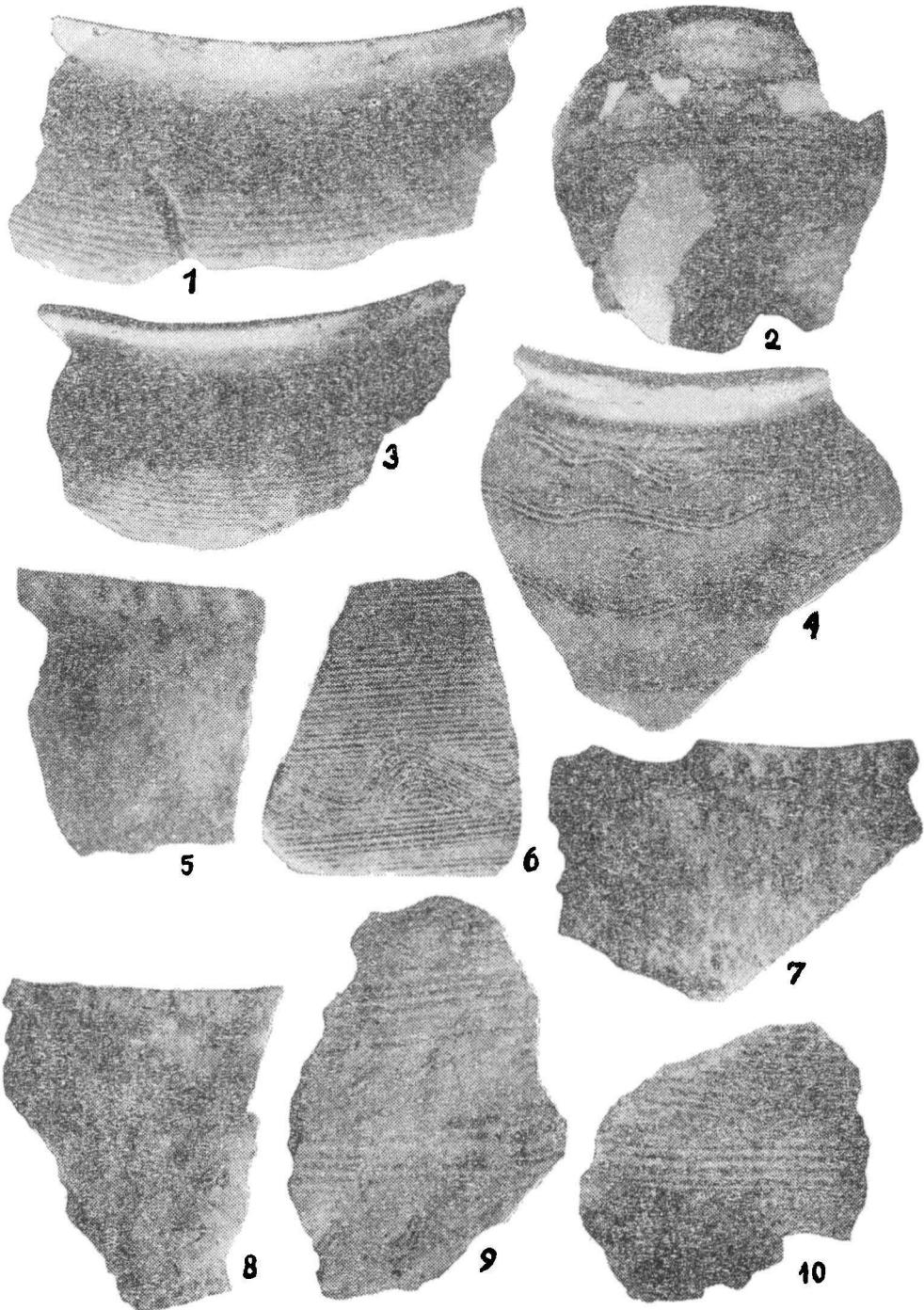

Fig. 12 — Izvoare — Bahna. Ceramică din așezarea prefeudală (1—3, 9 din L 10 ; 4—8 din L 11 ; 10 din S 26).

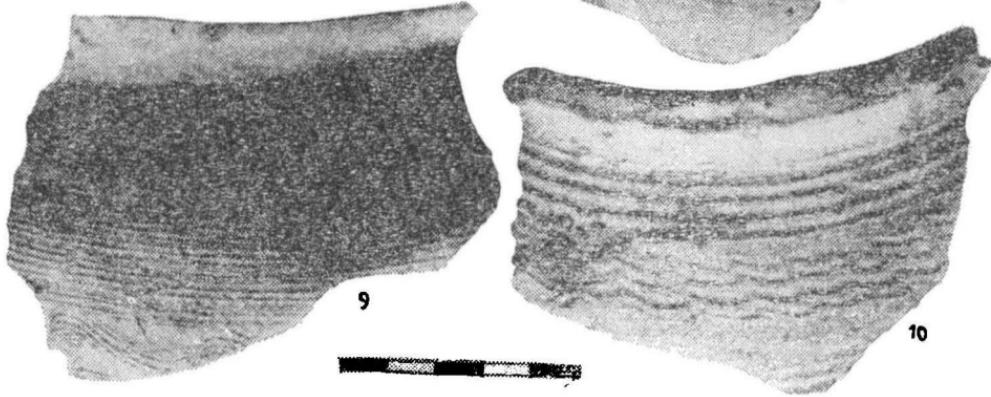
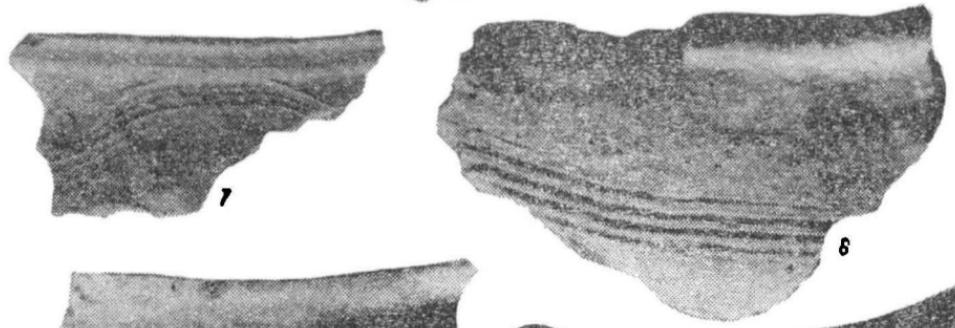
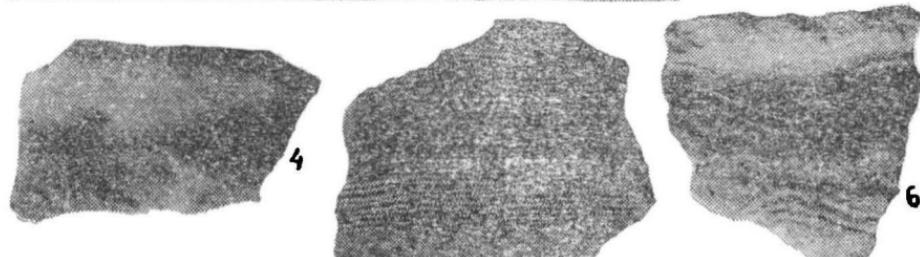
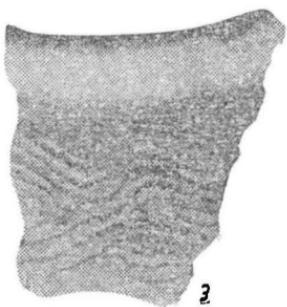

Fig. 13 — Izvoare — Bahna. Ceramică lucrată cu mină și la roată, din sec. VIII—IX (1, 2, 4/5 din S 27; 3, 6/10 din S 28; 8 din S 28).

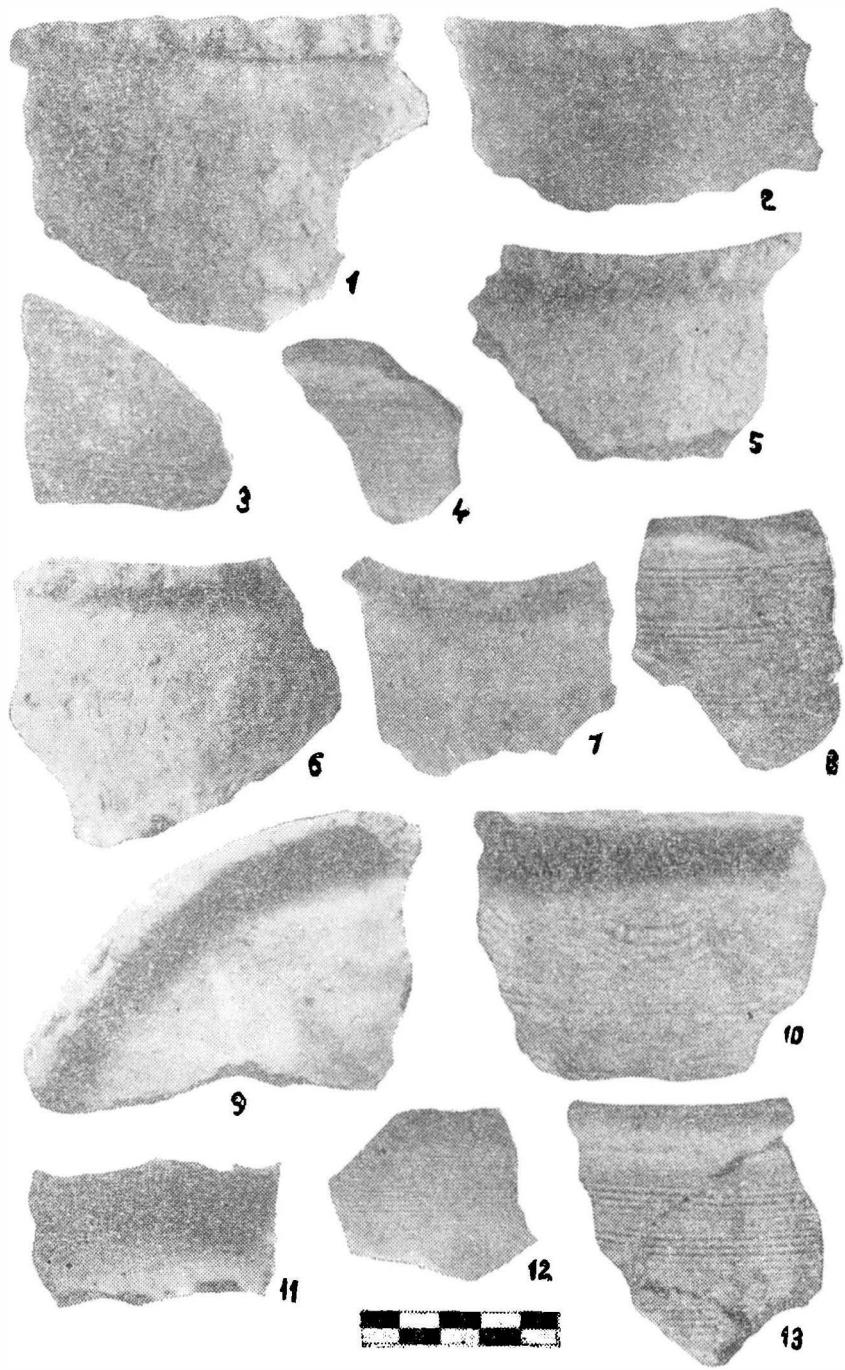

Fig. 14 — Izvoare — Balna. Ceramică lucrată cu mină și la roată, din sec. VIII—IX (1–13 din L₁₄).

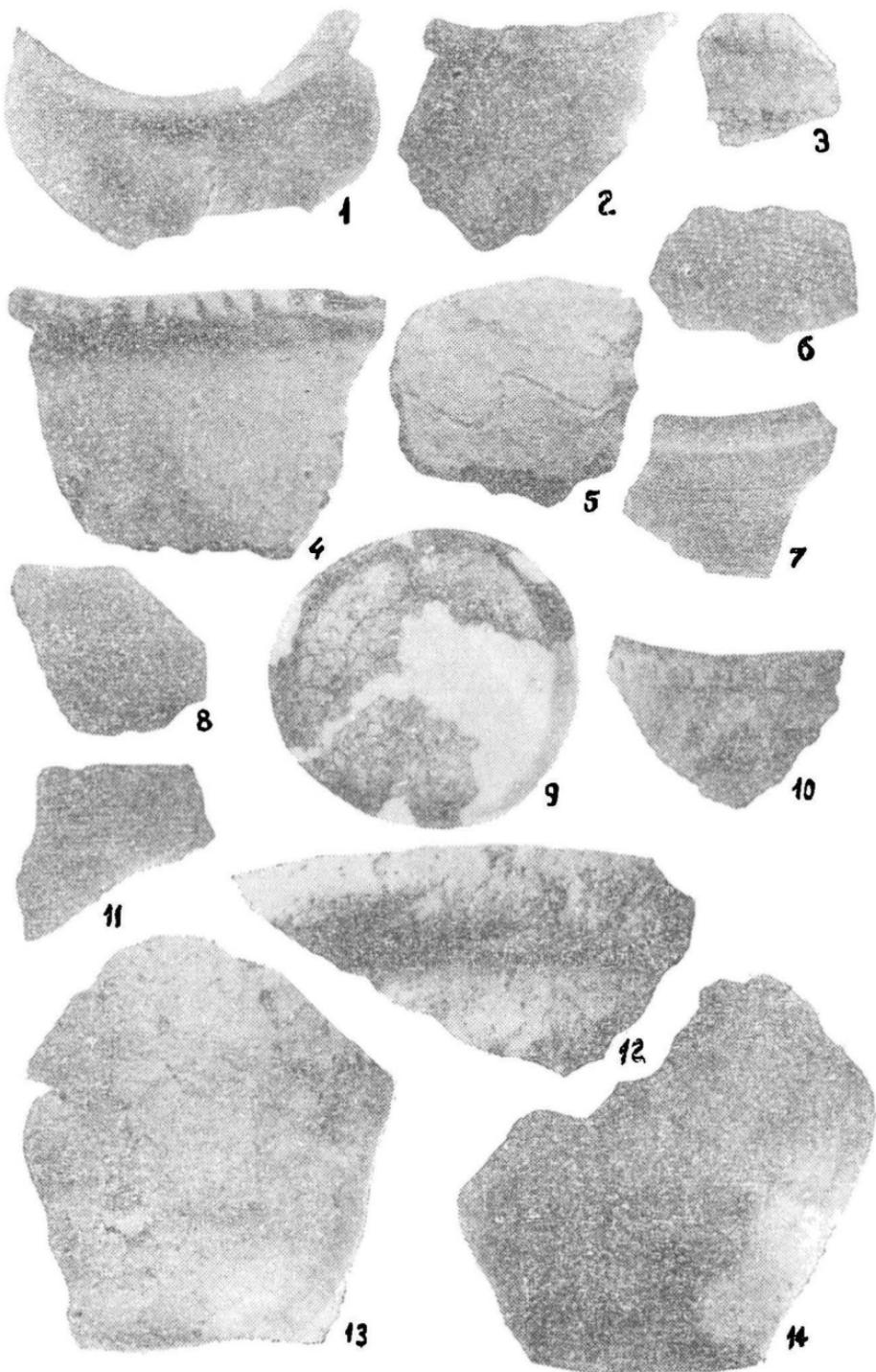

Fig. 15. — Izvoare — Bahna. Ceramică lucrată cu mîna și la roată,
din sec. V (fig. 1-5 din S 38 ; 11 din S 38 ; 12 din S 38 ; 13 din S 39).

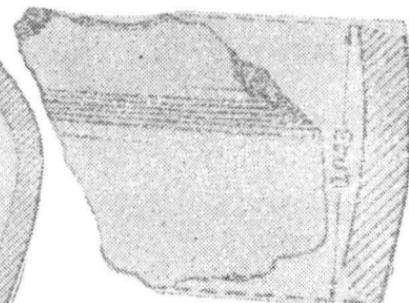
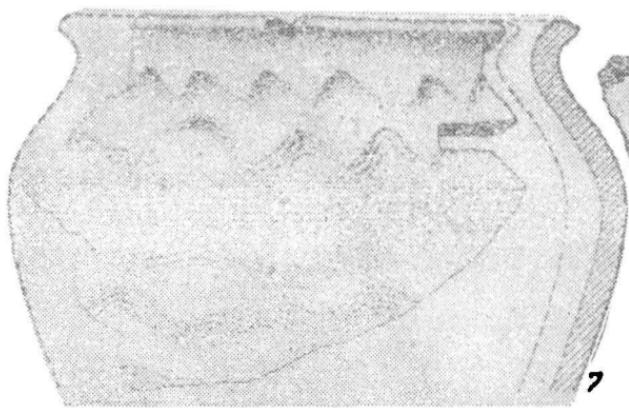
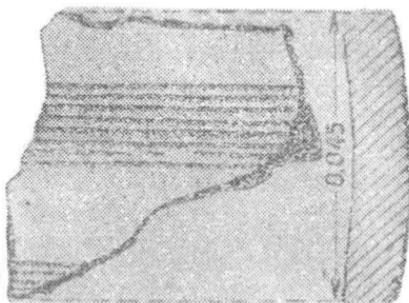
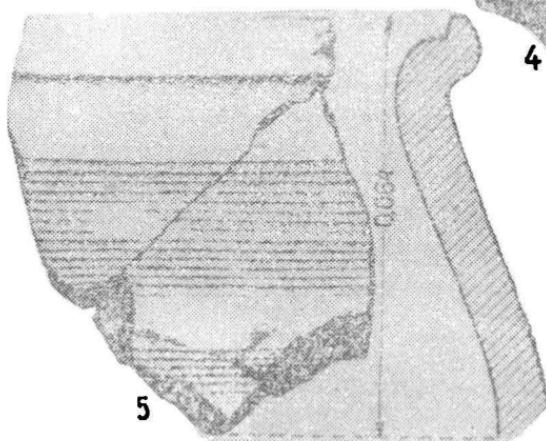
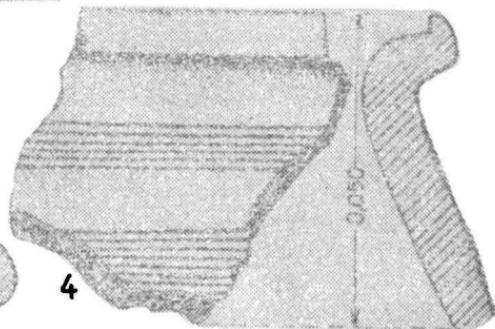
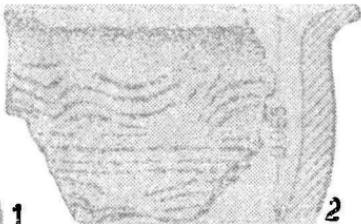
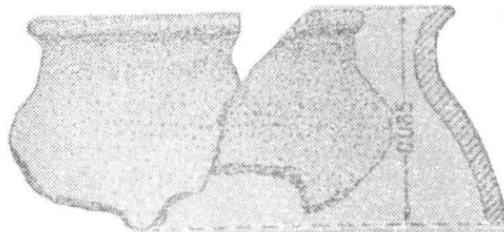

Fig. 16. — Izvoare — Bahna. Ceramică lucrată cu mîna și la roată,
din <http://www.elmed.ro/>, <http://emilabdin.Ls>.

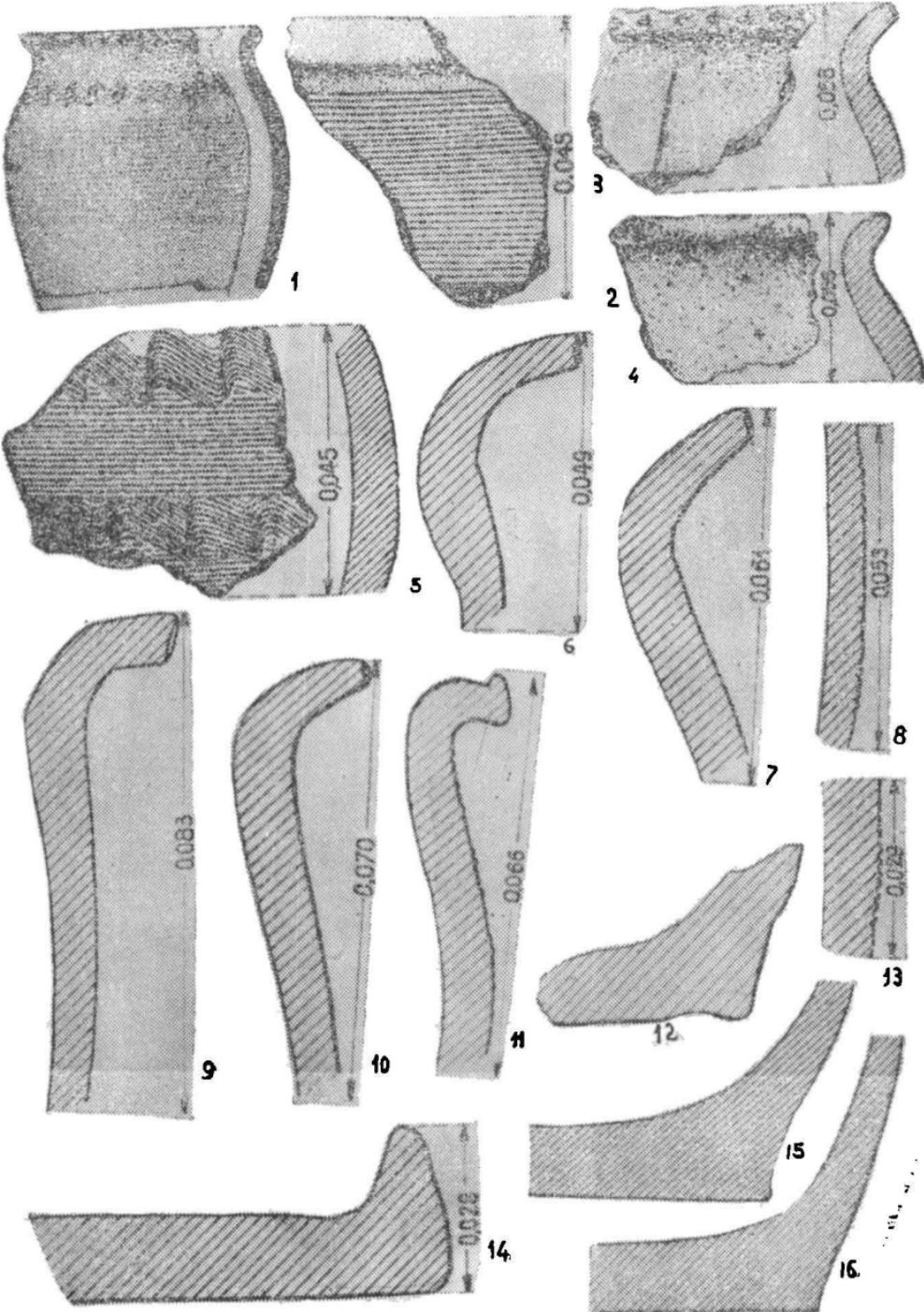

Fig. 17. Izvoare — Bahna. Ceramică lucrată cu mîna și la roată, din sec. V—VI. <http://www.18cinec.16.dintes/omniabc13-14 din L14>.

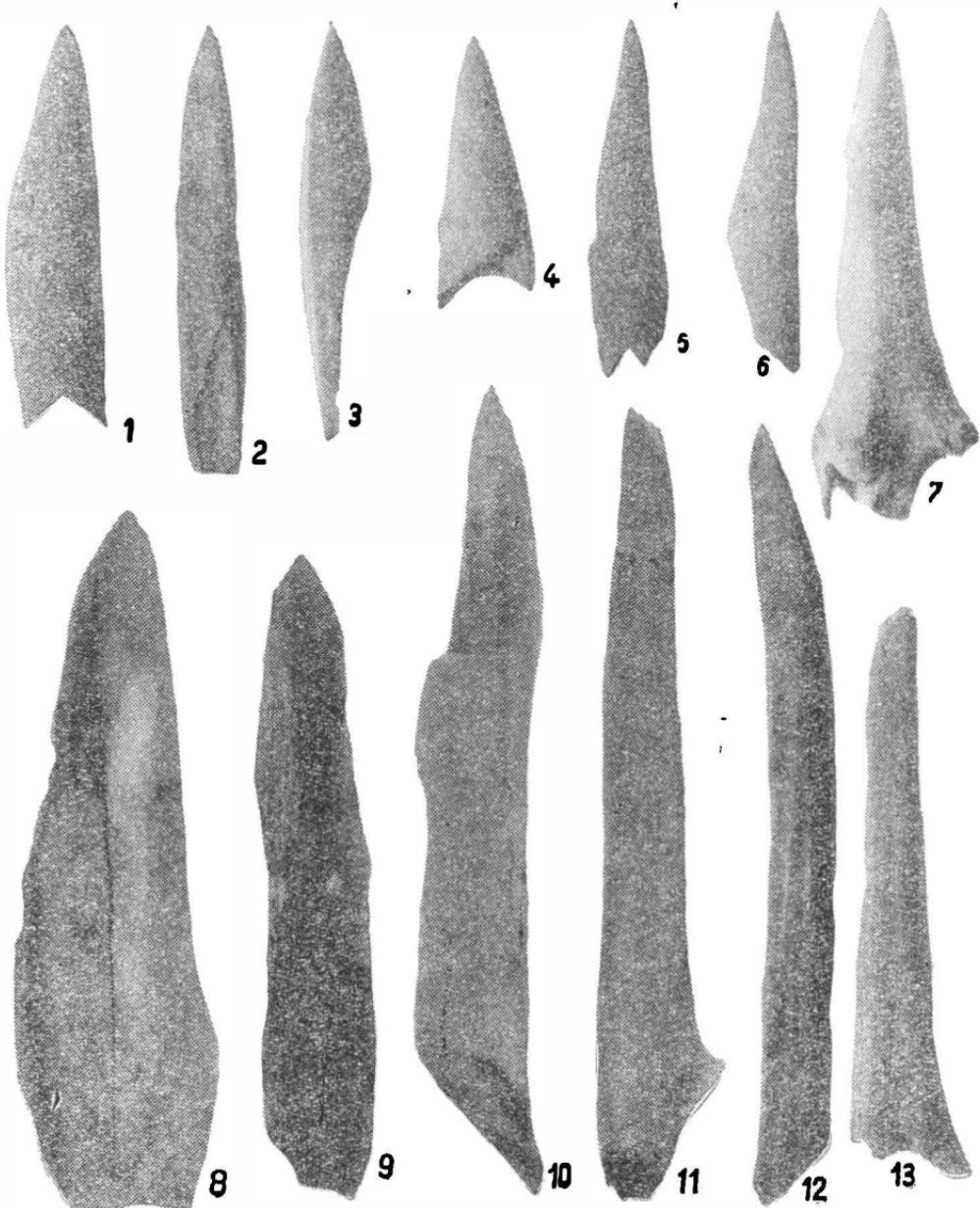

Fig. 18. — Izv [http://www.mnhn.fr/anthro/edoc/edoc.htm] descooperite in L₅.

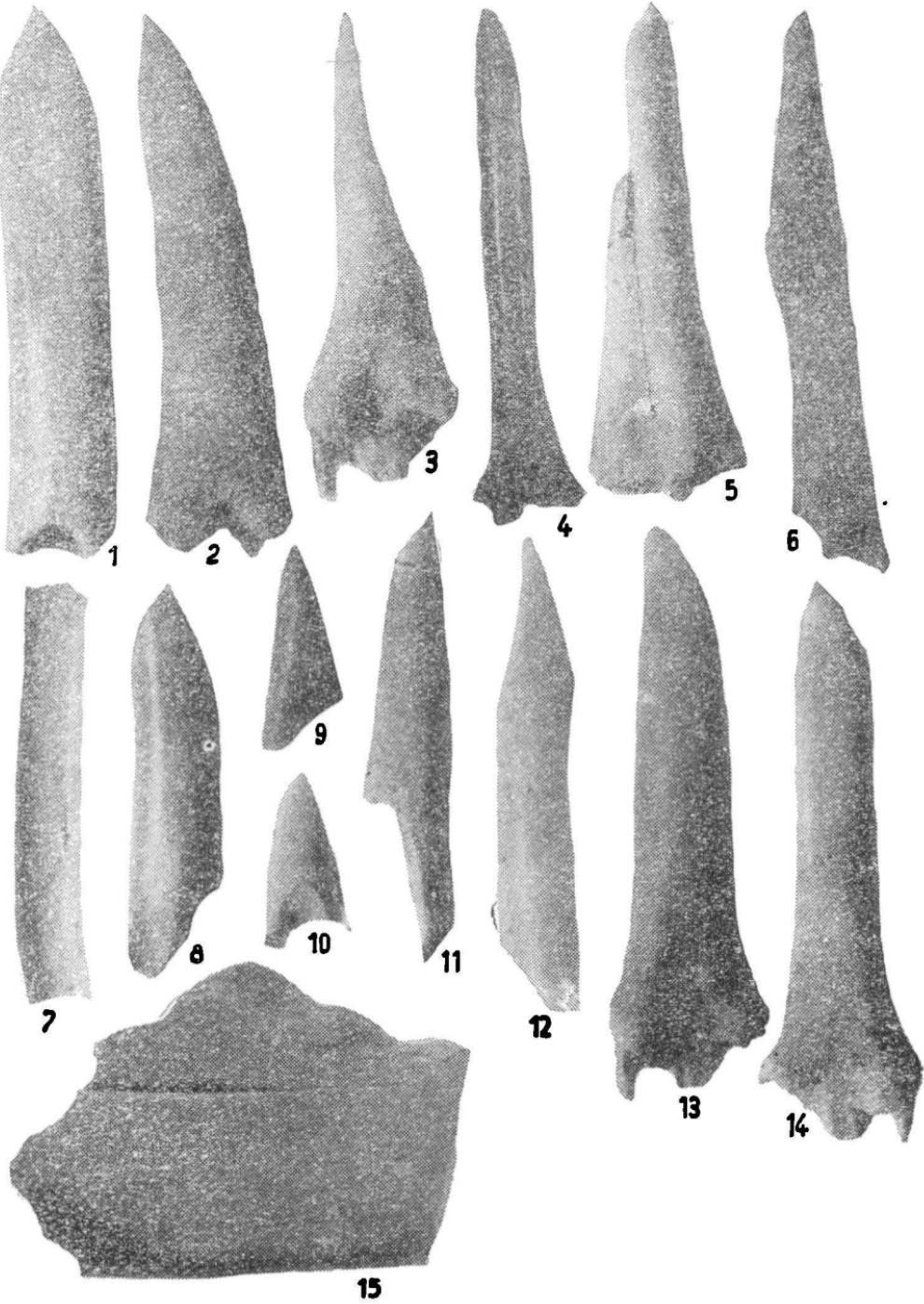

Fig. 19. — Izvoare — Bahna. Impungătoare din os și piatră de ascuțit

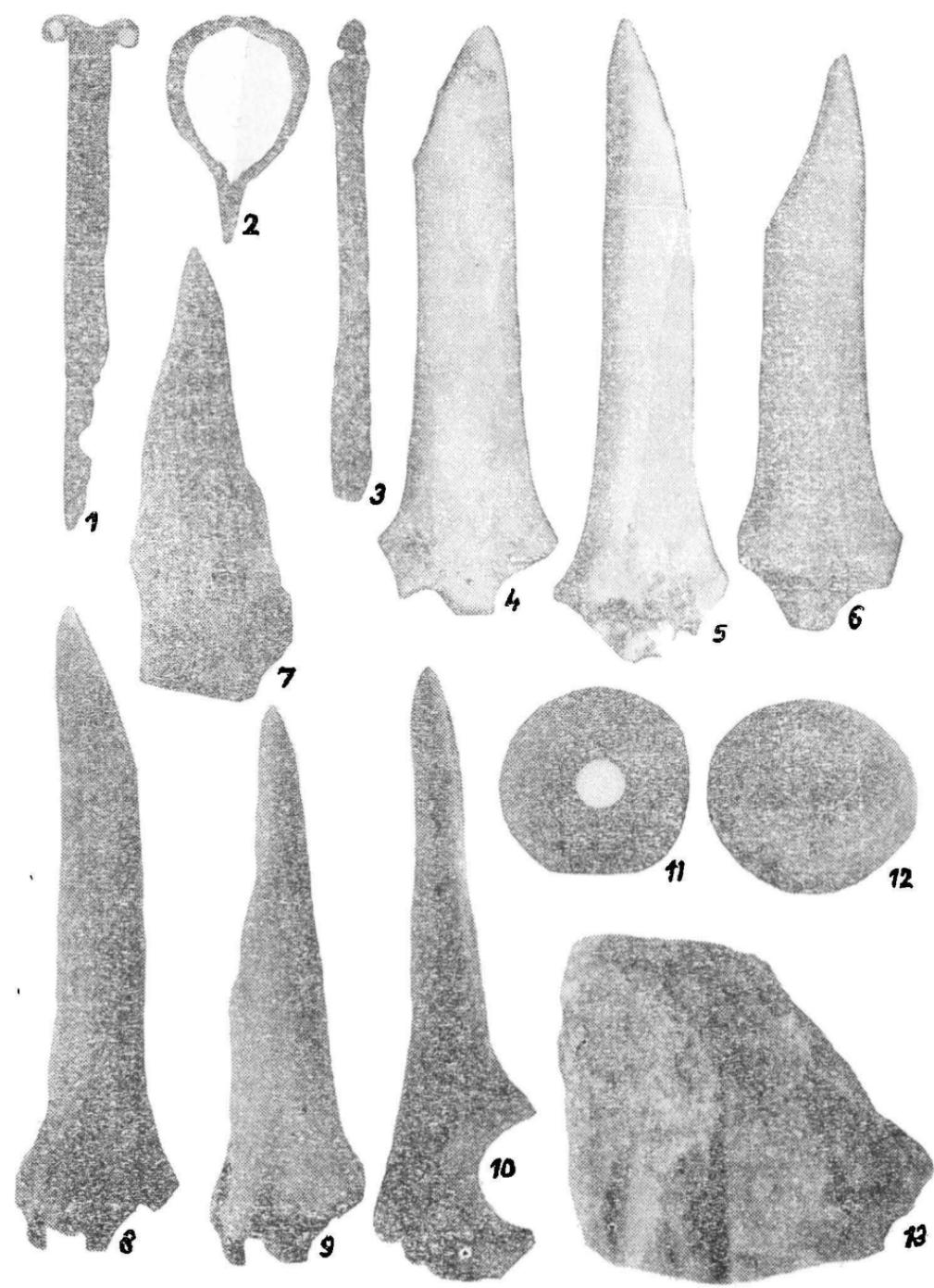

Fig. 20. — Izvoare — Balina. Obiecte din fier (1—3), os (4—10), lut (11—12) și piatră (13), din sec. VIII—IX. (1, 12 din L₅; 2—6, 13 din L₁₁; 7, 9—11

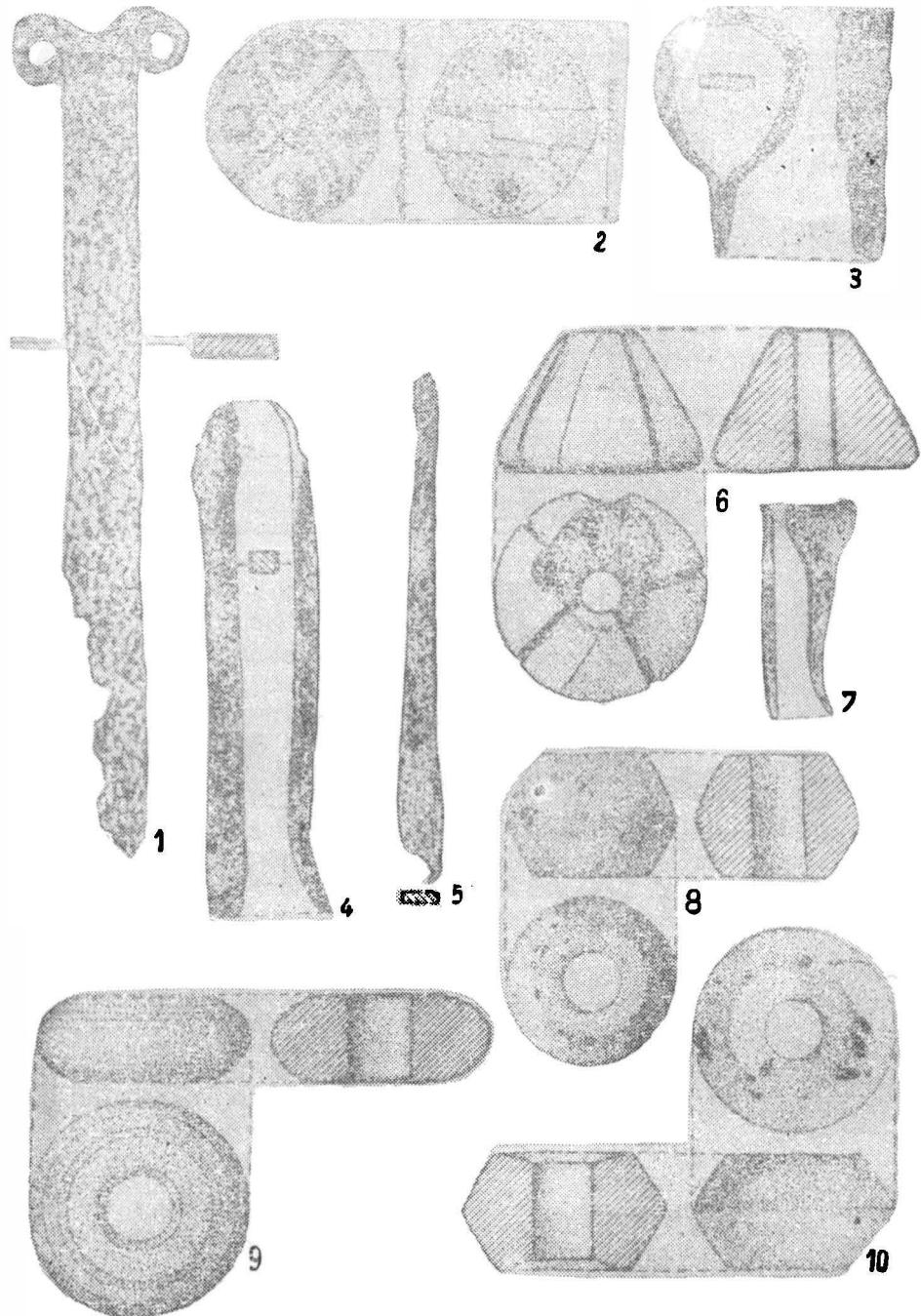

Fig. 21. — Izvoare — Bahna. Obiecte din fier (1, 3—5, 7), bronz (2) și lut (6, 8—10), din așezarea prefeudală. (1, 8—10 din L₅; 2 din S 25; 3—4 din L₁₄; 5—6 din S 46; 7 din S 37).

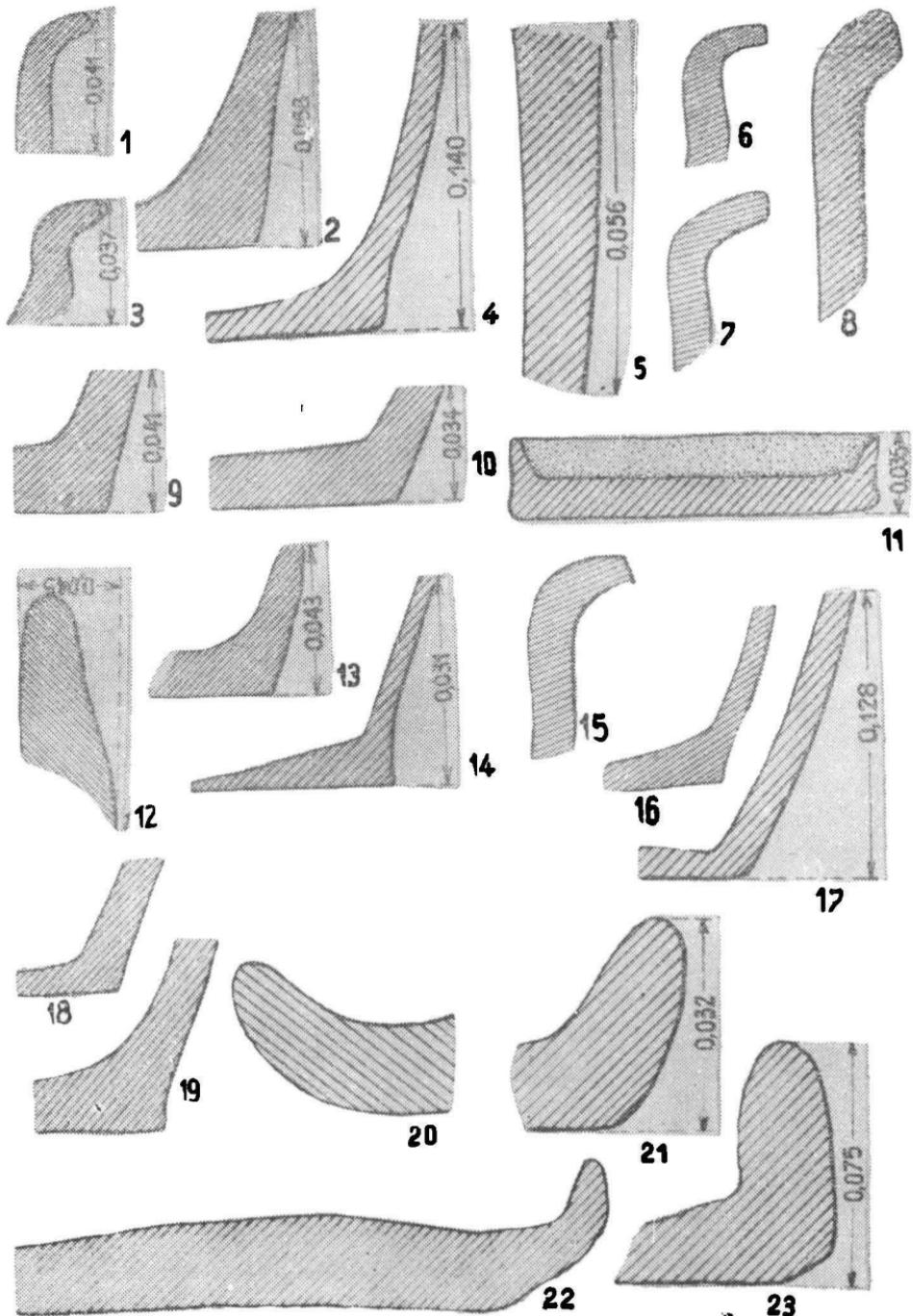

Fig. 22 — Izvoare — Bahna. Profile de vase borcan, tipsii și vetră portativă, din așezarea prefeudală. (1—3, 9—10, 12—14 din L₁; 4 din S 39; 5, 8, 11, 17, 20—21, 23 din tip /www.cimfel.ro/. Tip 19 din tip /sc2 din L₇).